

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 4 Aralık 2025

Volume: 8, Issue: 4 December 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1837441

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
07/11/2025

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
23/12/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
31/12/2025

HASAN SAİD ÇELEBİ'NİN TASAVVUFİ VE KÜLTÜREL YAZILARINDAN ÖRNEKLER

Examples From Hasan Said Çelebi's Sufi And Cultural Writings

Âdem CEYHAN

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü,
ceyhanadem@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9680-6580>

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](#) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Ceyhan, Âdem (2025). "Hasan Said Çelebi'nin Tasavvufi ve Kültürel Yazılarından Örnekler", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, (4), (Aralık 2025), s. 857-905, doi: 10.58659/estad.1837441

* Katkılarından ötürü Araş. Gör. Rumeysa Nur Ertaş'a teşekkür ederim.

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]
Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 4 Aralık/December 2025 s. 857-905

ÖZET

20. asrın ilk çeyreğinde Türk Edebiyatı tarihi, tasavvuf, tarikatlar gibi kültürel konulara dair basım organlarında yazılar veya kitap yahut kitapçık şeklinde eser yayımlayan birtakım ilmi, edebî şahsiyetlerin bulunduğu bilinmektedir. Fâik Reşad, Ali Emîrî, Bursalı Mehmed Tâhir, Köprülüzâde Mehmed Fuad, bu konuda örnek olarak anılabilecek isimlerden bir kısmıdır. 1910'lu, 20'li yıllarda divan sahibi bazı eski Türk şairleri, Osmanlı edebiyatı, tasavvuf gibi edebî ve irfani mevzularda yazılar kaleme alıp neşreden yazarlardan biri de Hasan Said Çelebi'dir. Celâleddin-i Rûmî soyuna ve Mevlevîliğe mensup olan Hasan Said (Çayır, 1891-1935), yazılarının bir kısmında roman, edebiyat tarihi, makale türünden bazı eserlerin yayımlanması, şeyh çocuklarının tahsil ve terbiyesi için resmî bir mektep açma teşebbüsü, "Nâyiler" adlı şair-yazar grubunun ortaya çıkışı, II: Meşrutiyet'ten sonraki dergi veya gazetelerin kısa ömürlü oluşu gibi gündelik konulardan bahsetmiş; bir kısmında ise umumi olarak tasavvuf ve tarikatlar, hususi olaraksa Mevlevîlik ve Mevlevihanelerden bahsetmiştir.

Bu çalışmada Hasan Said Çelebi'nin hayatı ve yayım faaliyetleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra tasavvufi ve kültürel sıfatıyla vasıflandırılabilir yazılarından birtakım örneklerin gösterilmesi hedeflenmiştir. Onun Osmanlı harflerinden Latin alfabesine aktarılan bazı yazılarında, 1914'te açılması kararlaştırılan Medresetü'l-meşâyih hakkındaki tartışmalara katılarak anılan teşebbüsü desteklediği, tasavvufun mahiyeti, Türk edebiyatı tarihi, sufi edebiyatı tarihi yazma ve türbeler gibi millî abideleri koruma lüzumu üzerinde durduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Said, Medresetü'l-meşâyih, tasavvuf, edebiyat tarihi, kültür.

ABSTRACT

It is known that in the first quarter of the 20th century, there were various scholarly and literary figures who published writings on cultural subjects such as the history of Turkish literature, Sufism, and Sufi orders, either in print media or in the form of books or booklets. Fâik Reşad, Ali Emîrî, Bursalı Mehmed Tâhir, and Köprülüzâde Mehmed Fuad are among the names that can be cited as examples. Another author who wrote and published texts in the 1910s and 1920s on literary and spiritual topics -such as old Turkish poets with collected works, Ottoman literature, and Sufism- was Hasan Said Çelebi. Hasan Said (Çayır, 1891-1935), who belonged to the lineage of Jalâl al-Dîn Rûmî and to the Mevlevî order, discussed in some of his writings contemporary issues such as the publication of novels, works on literary history, and articles; attempts to establish an official school for the education and upbringing of the children of sheikhs; the emergence of a group of poet-writers known as the "Nâyiler"; and the short-lived nature of magazines and newspapers after the Second Constitutional Era. In others, he addressed Sufism and Sufi orders in general, and Mevlevî tradition and Mevlevî lodges in particular.

This study aims first to provide brief information about Hasan Said Çelebi's life and publishing activities, and then to present several examples from his writings that may be characterized as Sufi and cultural. In some of his works, transcribed from Ottoman Turkish into the Latin alphabet, it is observed that he took part in the discussions regarding the Medresetü'l-meşâyih, whose establishment was decided in 1914, and supported this initiative. He also focused on the nature of Sufism, the history of Turkish literature, the task of writing the history of Sufi literature, and the necessity of preserving shrines and similar national monuments.

Keywords: Hasan Said, Medresetü'l-meşâyih, Sufism, literary history, culture

GİRİŞ

Hasan Said Bey'in Hayat Hikâyesi

Hasan Said Çelebi'nin hayatı, bazı yazı ve şiirleri hakkında, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Cemalettin Server Revnakoğlu koleksiyonunda "Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri" başlığı altında kayıtlı ve 57 numaralı dosyada bilgi bulunmaktadır. Onun hayatını, bu derlemede yer alan bilgiler, çeşitli yayım organlarında çıkmış yazıları, Devlet Arşivleri Başkanlığındaki vesikalar ve gazete haberlerinden faydalanarak şöyle hikâye edebiliriz:

Hasan Saîd, Rumi 1307 (Miladi 1891) yılında Selanik'te doğdu. Me'mûrîne Mahsûs Hüviyet Varakası'nda "mahall-i tevellüdü", yani doğum yerinin Selanik, memleketinin İstanbul olduğu kayıtlıdır (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 139). Hasan Saîd'in baba tarafından dedesi Ali Haydar Bey, 9 Eylül 1891 tarihinde Selanik merkez naipliğine tayin edilmiş; 21 Kasım 1891'de buradan ayrılmıştır. (Albayrak, 1996, s. I/322). Tahminimize göre Hasan Said, dedesinin anılan memurluk münasebetiyle Selânîk'te bulunmasından dolayı bu şehirde doğmuştur. Annesi Fâtıma Cemîle Hanım, babası Akşehirlizâde Ali Haydar Efendi'nin oğlu Osman Nûrî Bey'dir. İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri arşivinde Osman Nûrî Bey'in hayatı hakkında doğum yılı olan H 1287 (M 1870-71)'den 1916 senesine kadar bilgi mevcuttur (Albayrak, 1996, s. IV/183-184).

Dergi ve gazetelerde yayımlanmış yazılarının çoğunun sonunda, isminden önce "İbn Mevlânâ" (Mevlânâ'nın oğlu) olduğunu bildiren Hasan Said, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyuna mensuptur. Hem baba, hem de anne yönünden ilim ve irfanla alâkalı olan Said Çelebi, Şeyhülislâm Hasan Fehmî Efendi (1210-1298/1796-1881) ve Abdülvâhid Çelebi Efendi'nin (1275-1325/1858-1907) torunudur. Babaannesi Fâtıma Cemîle Hanım (öl. 1935), Şeyhülislâm Hasan Fehmî Efendi'nin oğlu olduğundan "Akşehirlizâde" diye tanınan Ali Haydar Efendi'nin zevcesidir.

Hasan Said, 1900'lü senelerin başlarında rüşdi (İbn Mevlânâ Hasan Said, 1919, s. 3) ve idadi tahsilini, İzmir İdadi Mektebi'nde tamamlamıştır. Babası Osman Nûrî Bey, Şubat 1911'den beri Limni naibi olduğundan Hasan Said'in de 1912 yılında bu adaya gitmesi icab etmişti. Velilere karşı büyük saygı duyan Çelebi, orada sürgündeyken H 1105/ M 1694'te vefat eden meşhur mutasavvıf şair Niyâzî-i Mısrî'nin kabrini ziyaret etmiş (İbn Mevlânâ Hasan Said, 1330/1914, s. 3); yine aynı sene Konya'ya gidip bu şehirde Mevlânâ'nın dergâhını da ziyaret etmiş ve "mansur" adı verilen neyle Mevlevi ayininin icra edildiğini görmüştü (İbn Mevlânâ Hasan Said, 1335/1919, s. 4).

23 Mayıs 1337 (23 Mayıs 1921) tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne (İçişleri Bakanlığına) verdiği dilekçesinin sonunda yüksek okullardan mezun bir kişi olduğunu ifade eden Hasan Said, yüksek tahsilini tamamladıktan sonra basın-yayın sahasında çalıştı. Türk edebiyatı, tasavvuf ve kültür konularına dair yazılarını *Rûbâb*, *Büyük Duygu*, *Lem'a*, *Peyâm-ı Edebî*, *Musavver Mâlûmât-ı Nâfi'a*, *Cerîde-i Sûfiyye*, *Sabâh*, *Donanma*, *Şâir Nedim*, *Alemdâr*, *Yıldız* gibi dergi yahut gazetelerde yayımladı. Arkadaşı Şehâbeddin Süleyman'ın, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914) tarihli *Safahât-ı Şiir ve Fikir* isimli derginin ilk sayısında yer alan "Nâyiler- Yeni Bir Gençlik Karşısında" başlıklı yazısında, benimsedikleri edebiyat görüşlerini duyurduğu edebî topluluk içinde bulundu. Edebiyat tarihine dair araştırma ve inceleme türündeki yazılarıyla bu yolu yaymaya uğraşmaktaydı (Şehâbeddin Süleyman, 1330, s. 6).

Hasan Said Çelebi, 1909'dan beri İstanbul'da yayımlanan *Cerîde-i Sûfiyye* adlı tasavvuf dergisinin yazı işleri müdürlüğünü 29 Şâban 1332 (23 Temmuz 1914) tarihli 100. sayısından itibaren üstlendi. Bu konuda 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) tarihli Sabah gazetesinin 4. sayfasında "Âsâr-ı Münteşire" (Yayımlanan Eserler) başlığı altında verilen bilgiye göre, şimdiye kadar bir hayat eseri gösteremeyen derginin, bundan sonra mesleğinin yüksekliliyle orantılı olarak yayımlanması için yazı işleri müdürlüğünü İbn Mevlânâ Said Çelebi Efendi üstlenmişti. Mütareke'den sonra 1919 yılında "Hazret-i Pir" makamının kâtipliği vazifesiyle Konya'ya giden Hasan Said, bu şehri eskisinden ziyade harap ve perişan bulmuş, orada yayımlanan haftalık *İbret* gazetesinde bu durumdan bahsetmişti.

Yayın organlarında çıkmış yazılarından, on iki sene kadar gazetecilikle geçimini temin etmeye çalıştığı anlaşılan Hasan Said Çelebi'nin, idadideki talebelik yıllarında tanıştığını tahmin ettiğimiz İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu'na (1886-1953) hitaben yazdığı 11 Kânûn-ı Evvel 1340 (11 Aralık 1924) tarihli mektup, bu sıralarda maddî sıkıntı çektiğini ve onun vasıtasıyla bir memurluğa tayin edilmek için uğraştığını göstermektedir. Babası Osman Nuri Bey'in 18/2/1928 tarihli mektubundan, Said Çelebi'nin

bir müddet önce memuriyete geçtiği ve Kastamonu'ya "terfian" (yükseltilmiş olarak) nakledileceği anlaşılmaktadır. Bu mektuba ait olduğunu tahmin ettiğimiz zarfın üzerindeki "Kastamonu- Merkez Üçüncü Erkek Mektebi başmuallimi oğlum Hasan Said Bey'e mahsusdur" cümlesi (Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri, s. 145), Said Bey'in anılan tarihteki vazifesini göstermektedir. Cumhuriyet Arşivinde bulunan ve Maârif Vekâleti'ne ait 6 Temmuz 1928 tarihini taşıyan bir vesikadan, Hasan Said Bey'in belirtilen zamandan önce Kastamonu mıntıkası Maarif Eminliği birinci sınıf kâtibi olduğu, şimdi ise Samsun Umûmî Kız İkmâl Mektebi Türkçe muallimliğine tayin edildiği öğrenilmektedir. (Fon: Milli Eğitim Bakanlığı Genel, fon kodu: 180-9-0-0, kutu no. 235, dosya no 1176, gömlek 17). Fakat Said Bey, burada üç ay süren vazifesinden sonra 1 Teşrîn-i Evvel (Ekim) 1928 tarihinde İstanbul'daki Davudpaşa Orta Mektebi Türkçe muallimliğine tayin edilmiştir.

16 Ağustos 1930'da Ankara'da başlayan Edebiyat Muallimleri Kongresi'ne yurdun çeşitli şehirlerinden gelen birçok Türkçe ve edebiyat muallimi katılmış; bir hafta devam eden bu toplantı sonunda Türkçe ve edebiyat derslerinin mevzuları ve onların işlenişi konusunda bazı kararlar da alınmıştı. Samsun Kız Orta Mektebi-Erkek Lisesi muallimi (Cenap Muhittin) Kozanoğlu'nun (1892-1972), Hasan Saîd Bey'e gönderdiği tarihsiz mektuptan, onun da bu kongreye katıldığı anlaşılmaktadır. (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 144).

Hasan Saîd Bey'in 1934-1935 Ders Yılı Talim Sicilli, Kabataş Erkek Lisesi Türkçe muallimi olduğunu, soyadı kanunundan sonra "Çayır" soyadını aldığını göstermektedir. Yine bu resmî vesikadan, anılan zaman zarfında bekâr olduğu, yanında annesinin, Amerika'da tahsilde bir erkek kardeşinin bulunduğu bilgisi de edinilmektedir. (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 129). Basım, yayım sahasındaki faaliyetlerden birkaç sene sonra öğretmenliğe geçen ve çeşitli okullarda çalışan Hasan Said Çelebi, Kabataş Orta Mektebi Türkçe muallimiyken 20 Ağustos 1935'te vefat etti. Vefatı üzerine 28 Ağustos 1935 tarihli *Son Posta* gazetesinde şu haber çıktı: "Kıymetli Bir Lise Muallimini Kaybettik- Kabataş Lisesi Türkçe öğretmeni Çelebi Saidin bundan beş altı gün evvel, beyninde bir damar kopmasile ansızın öldüğünü teessürle haber aldık. Bir zamanlar, matbuatımıza da emeği geçen Sait Türk ve Fars edebiyatına vâkıf, hoşsohbet, dost bir gençti. Böyle erkenden ölümü, önemli bir kayıptır. Tanrı rahmet eylesin!"

Hasan Said Bey'in irtihalinden kırk bir gün sonra Sultan Ahmed'deki Firuz Ağa Camii'nde mevlidi okunurken babaannesi Fâtıma Cemile Hanım, Divan Yolu'ndaki evinde vefat etti. (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 148). Cemile Hanım'ın vefatı hakkında 1 Birinciteşrin 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde (s. 5) şu duyuru çıktı: "Ölüm- Merhum Haydar Mollanın eşi, hâkim

mütekaidlerinden Bay Osman Nuri ve Ünye kaymakamı Bay Feridun Çayırın validesi sabık Yüksek Muallim mektebi müdürü Bay Namığın kayınvalidesi Cemile rahmeti rahmana kavuştu. Cenazesi bugün namazı Sultanahmed camisinde kılındıktan sonra Üsküdar'daki aile kabristanına defnedilecektir.”

Hasan Said'in Bazı Tasavvufi ve Kültürel Yazıları

Hasan Said Çelebi'nin divan sahibi birtakım Osmanlı şairleri hakkında yazdığı ve 1913-14 yıllarında *Rübâb*, *Büyük Duygu*, *Lem'a*, *Peyâm-ı Edebî*, *Musavver Mâlûmât-ı Nâfia* gibi yayın organlarında yayımladığı biyografik yazıları, 2021'de Mehmet Altunmeral tarafından *Sahâ'if-i Eslâf'dan* adı altında kitaplaştırılarak yayımlandı. Onun Niyâzî-i Mısri, Şemseddin-i Sivâsî, Azîz Mahmud Hüdâyî, Fâik Reşâd, Nedim, Leylâ Hanım gibi şairler, yazarlar, ayrıca Şehâbeddin Süleyman ve Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı*, Ahmed Kemâl'in *Vatan Yavrularına Ninni* adlı eseri hakkındaki yazılarıyla tasavvufa dair bir makalesi, 27 Mart 2025 tarih ve 19 sayılı *Mecmua*'da “Hasan Saîdü'l-Mevlevî'nin Bazı Edebî ve Tasavvufi Yazıları” başlığı altında incelenerek neşredildi. (Ceyhan ve Ertaş 2025, s. 171-233). Hasan Said'in 1913-1922 yılları arasında çeşitli dergi ve gazetelerde çıkmış edebî yazılarından on biri, öz olarak nakledildikten sonra Latin harflerine de aktarılarak 27 Ekim 2025 tarihli *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*'nde yayımlandı. (Ceyhan ve Ertaş 2025, s. 188-228).

Maksadımız onun Osmanlı harfleriyle neşredilmiş bellibaşlı yazılarını günümüz alfabesine çevirerek Türk Edebiyatı ve tasavvuf konularıyla alakadar kişilerin incelemesine arz etmek olduğu için, bu çalışmamızda makalelerinden bir kısmını daha aynı şekilde okuyuculara takdim etmeyi hedeflemekteyiz.

1914 yılı Şubat ayı başlarında Evkaf Nezâreti (Vakıflar Bakanlığı) tarafından şeyh çocuklarının öğretim ve eğitim görmesi için “Medresetü'l-meşâyih” (Şeyhler Medresesi) adıyla bir mektep açılması kararlaştırılmıştır. Böyle bir ihtiyacın duyulmasının sebebi, bir tekkenin şeyhliği makamındaki kişilerin çocuklarının sırf şeyhzade oldukları için babalarının yerlerine geçmeleridir. Şu hâlde yapılacak iş, ya şeyhliğin babadan oğula geçişi kaidesini kaldırmak veya şeyhlerin çocuklarına mahsus bir mektep açmaktır. Vefat eden bir şeyhin oğlu babasının yerine geçirilmezse ailesi tekleden çıkmaya mecbur kalacak, hatta belki de sefil olacaktır. İlk şık kabul edilemeyeceğine göre, hiç olmazsa ikinci şikkın gerçekleşmesi yolunda gayret etmek lazımdı. (Tâhirü'l-Mevlevî, 1914, s. 398-399). Açılacak mektebin gayesi, babalarının makamlarına gelecek şeyh evladını söz konusu rehberliği yapabilecek ilim, irfan ve fazilet seviyesine erdirmektir. O günlerin gazete haberlerinden edinilen bilgiye göre, bu okulun ders programını düzenlemek ve incelemek üzere kurulan komisyon, 5 Şubat

1914'te Molla Gürânî'de Pîrî Mehmed Paşa Dergâhı'nda toplanacaktır. (*Sabah*, 2 Şubat 1914, s. 2). Söz konusu ders programı komisyonunda öncekinden önceki şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi, Maârif Nezâreti (Millî Eğitim Bakanlığı) müsteşarı Sâlih Zeki, Rauf Yektâ, Babanzâde Naîm Beyler yer almaktadır. (*Sabah*, 10 Şubat 1914, s. 2).

Said Çelebi'nin bu çalışmada yer verdiğimiz yazılarından ilki, Medresetü'l-meşâyih'in açılması, o konudaki komiyona seçilen aza ve ders programı hakkındadır. Müellifin 22 Kânûn-ı Sâni 1329 (5 Şubat 1914) tarihli *Peyâm* gazetesinde çıkan "Medresetü'l-meşâyih Münâsebetiyle" başlıklı yazısı, Evkaf Nezareti tarafından şeyh çocuklarının okutulması ve yetiştirilmesi için açılması düşünülen mektebi memnuniyetle karşıladığını göstermektedir. Kendisinin bu konuyla dedelerinden beri alâkalı bulunması ve epeyce zamandan beri o hususta incelemeler yapması, düşüncelerini yazmasına vesile olmuştur. Hasan Said'e göre, şimdiki hâlde tembellik yeri olan bu müesseselerin ilim ve irfan yönünden ıslah edileceği haberi, beğenme ve yüceltmeye lâyıktır. Çünkü mazide irfan ve fazilet derslerinin verildiği tekkeler, şimdi hiçlik derecesinde kalmış; her sosyal ve dinî şubede ortaya çıkan çöküntüler, tekkelerde de hüküm sürmüştür. Yine yazı sahibinin kanaatince, bizim ülkemizde hakkıyla "şeyh" adını elde edecek ancak beş veya sekiz kişi bulunabilir. Tarikatlara mensup dervişler, "Biz manevi ilim biliriz. Bize zahirî ilmin ne lüzumu vardır?" diyerek cehaletlerini kabul edip övünürler. Meşrutiyet'in ilanından bugüne kadar kırka yakın tekke şeyhi tayin edilmiştir. Yazara göre, bunların arasında tasavvufun manasını bilen, beş altı kişiden ibarettir. İstanbul'un çeşitli yerlerindeki tekkelere devam edenler, oralardaki sohbetler ve dedikodulardan da bahseden Hasan Said, ıslah edilmediği takdirde bunların faydasız, hatta zararlı olduğunu ileri sürmektedir.

Evkaf Nezareti'nin Medresetü'l-meşâyih konusunda kurduğu komisyonda yer alan azaya da temas eden yazar, ilim, irfan ve ahlâk yönünden daha liyakatli kişilerin bulunduğunu belirterek onların seçilmeyişini ima yoluyla tenkit eder. Yazısının sonlarında söz konusu mektep için hatırına gelen programı da maddeler hâlinde kaydeden Hasan Said, bunlara uygun kararlardan çok verimli tecellilerin ortaya çıkacağını anlatır.

Müellifin aynı mevzuda daha sonra kaleme alıp yayımladığı birkaç yazı ise böyle resmî bir teşebbüse itiraz ve muhalefet eden kimselerin iddialarına cevap verme gayesini gütmektedir. Biz, çalışmamızın hacmini göz önünde tutarak bunları tek tek kısaltma, inceleme ve değerlendirme yönüne gitmeyecek; nümune olarak birkaçına temas etmekle yetineceğiz. Hasan Said, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914) tarih ve 30 sayılı *Peyâm* ilâvesinde çıkan "Medresetü'l-meşâyih Dâ'ir" başlıklı yazısında da aynı konuya ait fikirlerini daha etraflıca

ifade eder. Kendi yazısına adı geçen gazetenin 24 Şubat 1329 (9 Mart 1914) tarih ve 21 sayılı nüshasındaki “Muhâbere ve Muhâvere”de cevap veren “fukarâ-yı Kâdiriyyeden Derviş Müştâk”ın iddialarını söz konusu edip değerlendiren. Said Çelebi’nin “Meslek Mukaddesdir” başlıklı yazısı da tasavvufun mahiyeti, 20. asır başlarında tekkelerin ve o yapıların başlarında bulunan şeyhlerin durumları konusunda kaleme alıp yayımladığı metinler arasındadır. Makale sahibi, tasavvufun kendisinden beklenen vazifeleri yüz seneden beri yerine getiremediği, başka bir ifadeyle düştüğü, saflık ve kudsiyetinin unutmaya perdesi altında kaldığı kanaatindedir. Müslümânlığın Hak yolunda kahramanlık olduğunu belirten yazar, riyakârlık, ahlâksızlık, karaktersizlik, sahte sofuluk gibi alçaklıkları o kahramanlık nasıl kabul etmezse, dervişliğin de kabul etmediğini anlatır.

Hasan Said, 8 Nisan 1337 (8 Nisan 1921) tarihli *Alemdâr* gazetesinde çıkmış “Âbidât-ı Milliyemiz: Türbeler” başlıklı yazısında, Sultan II. Selim ve halk arasında “Eyüp Sultan” adıyla tanınan Hazret-i Hâlid türbesinden çalınan çiniler, ayrıca Şehzade Camii içindeki Şehzade Cihangir sandukası üstündeki tarihi elbisenin kaybolmasından bahsederek millî abidelerin korunması gerekliliğine resmî makamların dikkat nazarını çekmiştir. Müellifin “Kuyumcubaşı Bimârhânede” başlıklı yazısı, on beş sene kadar Paris’te yaşadktan sonra İstanbul’a gelen ve tekrar Fransa’ya gidip sefihçe yaşantısını orada sürdürme kararını veren birinin, bir kuyumcu dükkânındaki değerli zinet eşyasını hileyle çalıp kaçışını hikâye etmektedir.

Hasan Said, “Tarikatlar” adlı yazısında bu tasavvufi yolları şeklen üçe ayırır. Kıyâmî tarikatlar, onlara intisap etme biçimi, Rifâî dergâhları ve Rifâî ayininin nasıl yapıldığı hakkında bilgi verir. Ayrıca bazı hastalıklara tutulmuş kimselerin -talepleri üzerine- ne şekilde tedavi edilmeye çalışıldığını anlatır. Son olarak kıyâmî tarikatlardaki halifelik merasimini tasvir eder.

SONUÇ

1913-1925 yılları arasında çeşitli dergi ve gazetelerde yazılarını yayımlayan Hasan Said, Mevlânâ torunu ve Mevlevî olması dolayısıyla irfani mevzulara yakın alâka duymuş; makalelerinin bir kısmında tasavvufun gayesi, tarikatların asırlar boyunca sosyal, kültürel ve siyasi hayattaki iyi tesirleri, son zamanlardaki bozulmaya yüz tutuşu gibi konuları ele almış; tekkelerin nasıl ıslah edilebileceği meselesi üzerinde de durmuştur. Bizde edebiyat tarihinin yazılamadığını ileri süren Hasan Said, kendisinin sufi edebiyat tarihini yazmayı düşündüğünü anlatır. Ancak diğer bazı yazı vaatleri gibi bu niyetini de gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır. “Tarikatlar” adlı makalesinde

onları şeklen üç kısma ayıran Hasan Said, bunlara giriş merasimi ve söz konusu yol mensuplarının ayinleri hakkında da şahsi müşahedelerine dayalı bilgi vermiştir. Hasan Said'in anılan yazıları, umumi olarak tasavvuf ve tarikatlar, hususi olaraksa Mevlevilik tarihi hakkında araştırma yapanların faydalanabilecekleri türden bilgi, tenkit ve teklifler de ihtiva etmektedir. Cami, türbe gibi değerli tarihî eserleri gereği gibi koruyamamaktan ileri gelen bazı gayri ahlaki davranış ve ihmallerden de üzüntüyle bahseden yazar, kültürel mirasa sahip çıkma lüzumu üzerinde durmakta; millî abidelerimizi asıllarına uygun biçimde yaşatma hususunda resmî makamlarca tedbirler alınmasını istemektedir.

Metin Neşrinde Gözetilen Usul

Hasan Said'in yazıları Latin asıllı alfabeye aktarılırken Arapça, Farsça ibarelerin asli harfleriyle yazılması tercih edilmiş; müellif veya dizgiciden ileri gelen yanlışlar düzeltilmiştir. Anılan makalelerde yapılmış alıntılar kaynaklarıyla karşılaştırılarak -varsa- onların hataları da tashih edilip rastlanan noksanları köşeli parantez içinde eklenerek giderilmiştir. Makalelerin sahibi Said Çelebi'ye ait dipnotlar, asıl metinlerde olduğu gibi [] işareti içinde ve aynı rakamlarla verilmiş; tarafımızdan düzeltme, tercüme, izah gibi maksatlarla eklenen dipnotlarsa baştan sona kadar devam eden sıra numarasıyla gösterilmiştir. Yazar veya dizgiciden ileri gelen hatalı bilgiler dipnotlarda belirtilerek düzeltilmiştir. Hicri veya Rumi tarihlerin Miladi karşılıkları da [] işareti içinde belirtilmiştir.

Medresetü'l-meşâyih Münâsebetiyle

Bugünlerde cerâ'id-i münteşirede Evkâf Nezâreti tarafından evlâd-ı meşâyihın tâlim ve terbiyesi için bir medrese güşâd olunacağını okudum. Hattâ dünkü *Tasfîr-i Efkâr*'da mezkûr medresede tedris edilecek dürûs hakkında mütâlealarına mürâcaat olunmak üzere birçok zevâtın dâ'ire-i Evkâf'a dâvet olunduğunu ve bunlardan birkaçının tedrisât cedvellerini tanzîm etmek üzere encümene tefrîk edildiğini gördüm.

Bu bâbda ecdâdımdan beri alâkadar bulunmaklığım ve epeyce bir zamândan beri bu husûsdaki tedkîkâtım bu mülâhazâtımın yazılmasına bâdî oldu.

Memleketimizin ilme, irfâna olan şiddet-i ihtiyâcî âzâde-i tatvildir. Çünkü her zamân tekerrür eden bir mes'eledir. Yalnız şimdiki hâlde atâletgâh olan bu müesseselerin ilmen, irfânen ıslâhı peyâmı, şâyeste-i şâbâş¹ ü tebcildir ki

¹ Bu kelime, makalenin Arap harfli aslında -tahminimize göre dizgici yanlış sonucu olarak-

bunu bütün efrâd-ı millet kemâl-i samîmiyetle alkışlar.

Tekyeler, mâzide bir medrese-i irfân ü fazilet idi. Fakat şimdi bir menzile-i hiçide kalmış, her şu'be-i ictimâiyye ve dîniyye ve muhtelifemize ârız olan inhitâtât, hele tekyelerde bütün kuvvetiyle, dehşetiyle hükümrân olmuştur.

Bugün bi'l-farz en ziyâde Osmânlılıkla alâkadar olan Mevlevîleri tedkik edelim. Cenâb-ı Mevlânâ'dan bir asır evveline gelinceye kadar o gülistân-ı aşk ve irfânda yetişen ulemâyı, fuzalâyı, şuarâyı, san'atkârânı, mûsikî-şinâsânı, tezkireler, mecmûalar, bütün büyüklükleriyle pîş-i enzârımıza vaz' eder ki karşısında nâlân olmamak mümkün müdür? Sultân-ı Dîvânî, Şâhidî, Rûhî-i Bağdâdî, Fasîh Dede, Hazret-i Gâlib, Esrâr Dede, Sâkîb Dede, Nâyî Şeyh Osmân Dede, son zamânlarımızda Hemdem Çelebi Efendi, Şeyh Nazîf Efendi ve daha yüzlerce ulemâ, şuarâ bugünün ve âtinin şâhrâh-ı ilm ü irfânında bir daha yetişebilirler mi?

Fakat diğer turuk-ı aliyyenin bugünkü mevcûdiyetlerine nisbetle Mevlevîlik pek 'âlî kalır. Hiç olmazsa Mevlevî dergâhlarında haftada bir *Mesnevî-i Şerîf* okunur; bir âdâb, bir erkân, bir incelik vardır. Mûsikî, mâzîsi gibi mevcûddur. Avrupa muharrirleri sathî bir nazarla bakdıkları hâlde Mevlevîlik hakkında pek büyük bir hürmetle mütehassisdirlere. Bununla berâber dervîşân oldukça okur yazar.

Diğer tekyeleri tedkik edersek -yukarıda arz ettiğim gibi- hem ilmen, hem irfânen, hem ahlâkan pek düşkün görürüz.

Bugün, mülkümüzde bütün mânâsiyle bihakkın şeyh nâmını ihrâz edecek -isbât-ı vücûd etmek i'tibâriyle- ancak beş veya sekiz zât bulabiliriz ki onlar da nücûm-ı mâdûde gibidir.

Turuk-ı 'aliyye dervîşânının okuyup yazma bilenleri şöyle dursun, acebâ ismini lâyıkiyle tahrîre muktedir kaç dâne şeyh vardır? Cevâb pek kolay. "Biz ilm-i mânevî biliriz, bize ilm-i zâhîrinin ne lüzumu vardır?" cevâbıyla cehillerini teslim ile iftihâr ederler.

Pek garîbdir, geçen sene tarikat-i Sâdiyye'den mülebbes bir şeyhe pîr-i tarikat Hazret-i Sâdeddîn'in silsilesiyle târîh-i velâdetini sormuşdum. Ne derse beğenirsiniz? "Vallâhi bilemiyorum, af edersiniz!" cevâbını verdi. Yine bir mecliste meşâyih-ı Rifâiyye'den bir zâta "Hazret-i Rifâî'ye ne için 'Ebû'l-alemeyn' derler?" diye sordum, o da "Bilemiyorum" cevâbını verdi. Şimdi biraz tefekkür olursa, mensûb olduğu bir tarîkın, pîrinin, pîşvâsının târîh-i velâdet ve silsilesini bilmeyen bir zât nasıl olur da halkı vâdî-i dalâletden kurtarıp da

"şâyân" şeklinde çıkmıştır. Biz onun "şâbâş" olduğunu düşünerek böyle düzeltilmesini gerekli gördük.

sâha-i hakîkate isâl eder. Fa'tebirül!...²

Kâdirîlerden Hazret-i İsmâîl-i Rûmî gibi bir müceddid-i azîmü's-şân, Eşrefzâde Rûmî gibi bir veliyy-i bî-müdânî niçin yetişmiyor? Halvetilerden, neden bir daha Hazret-i Niyâzî-i Mısırî, Kuşadalı, Cenâb-ı Merkez, Hazret-i Nasûhî, neden zuhûr etmiyor? Daha bizlerin bilmediklerimiz nice nice eâzım vardır ki bugün hepsi de gerek ismen ve gerek ilmen gûşe-i nisyânda ve gubâr-ı kesîf altında medfûndurlar.

İ'lân-ı Meşrûtiyet'den bugüne kadar kırka karîb tekye meşîhati tevcih olunmuştur. Acebâ bunların arasında tasavvufun mânâsını bilen kaç şeyh vardır, kaç ârif vardır? Bu da beş altı kişiden ibâretidir.

İctimâiyât üzerinde en büyük müessir tekyelerdir. Rûhiyâtı istedikleri gibi zîr-i zabt u tahakkümünde esîr eden bu müesseseler, hayât-ı Meşrûtiyet için - şâyed ıslâh edilmezse- o kadar muzırdır ki Rûmeli ziyâ'ından büyük ve bizce telâfisi gayr-ı mümkün tahavvûlât-ı rûhiyye icrâ eder ki inkılâbât-ı rûhiyyenin önüne geçmek gayr-ı kâbil olur.

Değil Anadolu'nun bî-sadâ ve garîb ve bî-nevâ kasabaları, pâyitahtımızın muhtelif mahallerinde kâ'in olan ve adedi iki yüze takarrüb eden bu tekyelerin millete ne gibi fevâ'idî vardır? Her mahallede mevcûd olan tekyelere müdâvim bulunan eşhâs, fikren pek mahdûd zevâtı teşkil eder. Ekserisi mutaassıb ve an'anât-perest adamlardır.

Bunların yetişmiş, yetişecek evlâdı var. Zavallı adam tekyeye gider, biraz zikirde bulunur. Sonra şeyh efendiyle musâhebât başlar. Nasıl musâhabe? Etden, odundan, teceddüdâta muhâlefetden, ilim ve irfan aleyhinde laklakiyât, siyâsiyât üzerinde tenkidât, hulâsa bir sürü âtıl, bâtıl sözler.

Bu bahis kapanınca dervîşân ve meşâyihî zemm ü fasl emek, müteâlî kimseler aleyhinde zebân-dırâzlıkda bulunmak [sırası gelir.] Zavallı adam zehirlenip hânesine gider; birkaç eyyâm devâmdan sonra o da bu gibi mecâlise alıştır; mahdûmunu da berâber götürür. Biraz sonra peder efendi halife olur, mahdûm bey de genç yaşında bir dervîş... Acebâ bilerek mi halife olur? İşte ictimâiyâtımızda en büyük mü'essirler. Sonra o da irfâniyâta, fenniyâta, ilmiyâta, hulâsa cihân-ı terakkiyât-ı medeniyyâta dehşetnâk bir muhâlif.

Şeyh efendilerde garîb bir i'tiyâd vardır. O da "Pederimden gördüm" diye butlânını bildiklerini icrâyâ öyle cesâret-yâb-ı herzevât olurlar ki hayret etmemek mümkün değildir.

Maamâfih bu muharrerâtım umûmî değildir, müstesneyâtı hakkında bir şey

² "İbret alın" manasındaki bu emir, Haşr Suresi'nin ikinci ayeti sonunda geçer. "...Ey basiret sahipleri, ibret alın."

söylemem. Mülâhazâtım mukârin-i meşhûdât olup icâb ederse müdellel ve muvazzah bir sûretde isbâta hâzırım.

Makâlemin, ağrâz ve menâfi‘-i şahsiyye ilcâsiyle pek çok kıyl ü kâl tevlîd edeceğini bilirim. Fakat ne yapayım? Hakikat hiçbir zamân örtülemez. Ben yazdıklarımı her zamân isbâta hâzırım. Bununla berâber “Kahr-ı hasm eylemeğe elde asâdır hâmem” mısraını daha şimdiden zikretmeğe şahsımda pek büyük bir cesâret görenlerdenim. İşte meydân! Artık fikrim anlaşılmıştır, tatvile hâcet yok, bâzı müstesnâları ihrâc edilirse tekyeler bugün sukût etmiştir. Medreseler ıslâhâtından evvel tekyelerin ıslâhına muntazır idik. Hiç olmazsa medreselerin ahvâli kendilerini mutazarrır ediyordu. Hâlbuki meşâyih ve tekyelerin ahvâlinde bütün millet, husûsiyle batn-ı müstakbel alâkadârdır.

Evkâf Nezâretinin bu teşebbüsâtını bütün mevcûdiyetimle tebcil ederim. Fakat memleketimizde ilmen, irfânen, ahlâkan daha dirâyetli urefâ-yı ümmet, güzidegân-ı millet mevcûd iken yeni teşkil olunan encûmen âzâları ve mütâlealarına berâ-yı mürâcaat çağrılan zevât, benim gibi birçok efrâdın nazar-ı dikkatini celbetdi. Maamâfih bu zevât arasında bizim bildiğimiz, halkın derece-i nihâyede meclûbiyet ve meftûniyetini celb eden birçok zevât-ı kirâm var ise de “en-Nâdiru ke’l-ma’dûm”³ kabilinden olup hiçbirisi encûmene intihâb edilmedi. Nâzır beyefendi hazretlerinin pek çok hizmetlerini gördük. Kılâ‘-ı metîne gibi arz-ı endâm eden vakıf hanlar, i‘mârlar, tâmîrler, Evkâf Bankası mes‘eleleri, o vücûd-ı muhteremin büyüklüğünü her zamân yâd etdiren bergüzârdırlar. Fakat bu gibi rûhiyât-ı millete müteallik mes‘elede müşârûn ileyhden daha dür-bînâne efkâra müsâdif olmak isterdik. Mekteb için hâtırımıza vârid olup ittifâk-ı ârâ ile kabûl olunan şu programı da yazıyorum.

İlk sınıflar için

- (1) Evlâd-ı meşâyihın tahsillerinin mecbûrî olması.
- (2) Hadd-i bülûga vusûlden evvel mektebe kabûlü.
- (3) Medresenin sunûf-ı evveliyesinin leyli olması.
- (4) Medresenin mekâtib-i ‘âliyeden add edilmesi ve me’mûriyete mahrec olması. (5) Ulûm-ı dîniyye, edebîyye, felsefîyye, sûfiyye tedrisâtından başka fûnûn-ı cedide mukaddemâtı tatbîkî.
- (6) Sinn-i kemâle vâsıl olmayan meşâyih-ı hâzırânın da sabahları devâm olunmak üzere -muhtâc-ı tahsîl olanların- medreseye devâmı.
- (7) Medresetü’l-meşâyihâ tâyîn olunacak muallimînin bihakkın fuzalâ-yı

³ “Nadir olan yok gibidir.”

İslâmiyemizden, urefâ-yı sûfiyemizden ve erbâb-ı istihkâkdan intihâbı.

(8) Fî mâ ba'd ve şimdi me'mûriyetle meşihatın adem-i tevhîdi, yâni irşâdı arzû edenlerin meşihate ve me'mûriyet isteyenlerin de me'mûriyete sevkî.

(9) Pek çok dergâhlar maddî ve mânevî zarûret içinde, vakıfları münderisdir, bunların ıslâhı.

İşte bu sûretlere mümkün mertebe iktirân edecek mukarrerâtdan pek feyyâz tecelliler ser-nümâ-yı zuhûr olur ki o zamân her şey yeni bir hayât bulur.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd.

Peyâm, 22 Kânûn-ı Sâni 1329 (5 Şubat 1914), sayı 82, s. 3.

Medresetü'l-meşâyiha Dâ'ir

Geçen günkü gazetelerde, Medresetü'l-meşâyihi komisyonunun ikmâl-i vazife eylediklerini okudum. Şimdiye kadar bu mühim nokta hakkında uzun uzadıya beyân-ı mütâleât eylediğim gibi buna da muhtelif cevâblar aldım. Herkesce mâlûmdur ki, “umûm mesâlik-i mevcûde sâlikleri mesleklerinin bekâ ve i'tilâsını isterler.” Buna, dînî, siyâsî, millî, ictimâî, iktisâdî fırkalar, cemiyetler birer delîl-i vâzih u alenî teşkil ederler. Fakîr de nisbetiyle müftehir bulunduğum meslek-i sûfiyenin hâlen ve âtiyen te'mîn ve tarsîn-i bekâsı için yevmen-fe-yevmâ ser-nümâ-yı zuhûr olan terakkiyât-ı medeniyye ve ilmiyye ile berâber teâlî etmesini, bugünkü şekli-i garîb ve sûtire-i acibini atarak eskisi gibi bir meslek-i hakikat-perestân olmasını samîm-i rûhumdan isteyerek icâle-i kalem eylemişdim.

Çok geçmedi, bu maksad-ı ulvî ve muhterem ile neşreylediğim makâleme gerek gıyâbî ve gerek tahrîrî pek çok i'tirâzât zuhûr etdi. Bu da pek tabîi idi. Hâlbuki her türlü âsâr-ı hayâtdan maâlesef nasîbedâr olamayan bu ciheti bir Müslümân kalbiyle, vicdânıyla düşünerek yeni bir vâdî-i ikâz açdık. İşte böyle bir vâdînin yeni olması, ber-vech-i mârûz i'tirâzâtı tevlid etdi. Mülkümüzün, maddî, rûhî, ilmî ve ictimâî, fennî ve siyâsî inkılâb ve tahavvûlâtına muhâlefet ve i'tirâzâtı iş güç edinip bizler gibi ibtidâî bir hayât-ı meşrûta içinde yaşayan milletler arasında ve makâlâtımız gibi şems-âsâ bir hakikat-i rânâyâ hevâ ile i'tirâz eden birtakım kimseler vardır ki onlara cevâb yazmak şahsiyât ile uğraşmak demektir. Binâ'en aleyh şahsiyât ve müstesneyâtdan bi't-tevakkî bugün pek garîb telakkilere mârûz kalan tasavvufun şimdiki sûret-i telakkîsi, aslının kudsiyet ve ulviyetini pek çok noktalarda şâ'ibedâr eylemesi i'tibârıyla bi'l-iltizâm zerî'a-i kıyl ü kâl olan makâle-i sâbıkamı tefsîr ve tenvîr nokta-i nazarıyla bu makâleyi de yazdım.

“Vatan; her meslek erbâbının seviye ve muhit-i mesâilerine göre hizmet

bekler.” Binâ’en aleyh tasavvuf demek, kitâbla tadrîsi mümkün olamayan hakâyıkın, irfâniyâtın ⁴كَلَّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ sûretiyle avâm ve havâssa neşr ve tevzî’i, esrâr ve kemâlât-ı İlâhiyye ve tabiiyyenin telkînidir. Mutasavvifenin dahi meslek-i ‘âlileri budur. Hâlbuki zikir ve deverâna, dedikoduya cevelângâh olan tekyelerden memleketin, avâmın, havâssın ne gibi bir menfaati olabilir? Zikir ve deverânın hânelerimizde dahi icrâsı mümkün değil midir? Şu hâlde tekyeler yalnız tevhîd ve deverân ve semâ’ icrâsı için değil, orada ibtidâî, bî-nasîb-i irfân ve füyûzât dimâğların tasavvufla tenvîri içindir. Zikir ve deverân fer’dır. Acebâ zikir ve tevhîd ve deverân neden fer’dır? Tekyelerin teşekkülât-ı ibtidâ’iyesinde bulunduğu memâlik ve menâtıkda icrâ-yı hükm eden fırak-ı İslâmiye, siyâsî noktalardan dolayı tasavvufun intişârını istemezlerdi. Çünkü o zamânlar dârü’t-tasavvuf olan mahallerde ilmî, irfânî, mübâhaseler, münâzaralar olurdu. İşte insânların tekâmülât-ı zihniyyelerine hâdim olan bu mü’esseseler diğer siyâsî fırkaların teftişât ve tazyikâtından kurtulmak için zikir ve deverânı vaz’ etdiler ve bu sûretle zikir ve deverân için ictimâ’ eylediklerini bildirerek tazyikâtdan kurtuldular. Demek ki hakikat-i hâlde tekyeler, fazîlet ve irfân cevelângâhı idi. İşte asıl budur, diğeri fer’dır. Bugün; değil mâzîdeki gibi mebâhis-i ilmiyye, esâsât-ı sûfiyye bile mechûliyetlerin, nisyânların gavr-ı bî-intihâsında kalmış ve uzaklaşmıştır. Maamâfih birinci makâlemde arz ettiğim gibi şu hükmümün umûmiyeti hakkında kat’î bir mütâlea beyân edemem. İhtimâl ki arz ettiğim sekiz on zâtdan mâadâ birçok urefâ daha vardır, fakat mâlûm var iken mechûl üzerine de hükmedilemez.

Bu sukûtun mü’essirât ve esbâbı nedir? Cehl, sû’-i isti’mâldir. Çünkü, cehlin tahribâtına karşı hiçbir kuvvet icrâ-yı te’sîr edemez. Sû’-i isti’mâle gelince, orasını bize cevâb yazan Müştâk Efendi de bilir ki erkân-ı sûfiyye hilâfında seyr u sülûk gösterilmeden şeyhlik (?) hemen kolayca elde ediliyor; ibtidâî bir tahsile bile mâlik olmayanlar “mürşid-i sîne-sâf, âlim-i billâh, âlim-i bî-müdâni” nâmını iktisâb ediyor, şeyhlik alım- satım muâmelâtına tâbi’ oluyor. (?) İşte bu telakkî-i tasavvuf garîb olmakla berâber pek acıdır. Deverânın, zikrin filân şeyh tarafından başlandığı, filânın iyi deverân yaptığı ve filân filânın üst tarafında oturduğu gibi saçmalara bakınca ağılamamak kâbil midir?

Rûmeli ziyâ’ı gibi yaralar efrâd-ı milletin mesâ’îsi ile iltiyâm-pezîr olacağı bir emr-i tabîi değil midir? İşte tekyeler, muhtelifü’s-sevâyâ insanların ictimâgâhı olması i’tibârıyla diyebilirim ki –müstesneyât hâricdir– hiçbir mecliste zemm ü kadhdan, yiyecek ve içecekden, bilir bilmez her şeye muhâlefet ve i’tirâzdan başka hiçbir şey duyulmaz. Hâlbuki avâma, havâssa, batn-ı müstakbeli

⁴ “İnsanlara akılları miktarınca söz söyleyin.” (Hadis âlimleri bu hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtir). (İnsanların seviyelerine göre davranmayı tavsiye eden başka bir rivayet: Ebû Dâvud, “Edeb”, 20).

yetiştirecek olan kimselere karşı insâniyetin i'tilâsını tehyî'e eden neşâ'id-i hakikiyeyi tabiatıyla şeyhler gibi ictimâgâhlar rû'esâsından bekleriz. Bizim istediğimiz de bunlardır. Atâletden, hurâfâtdan kurtulup da hakîkate vusûlû gâye-i emel bilerek, felâha doğru nidâ-yı ikâz fırlatarak icâle-i kalem ediyoruz. Bu bâbda, mu'terizler sukûtu bizde pek yanlış telakkilere kurbân olan kazâ ve kader mes'lesiyle halle yeltenip tebri'e-i şahsiyâta kıyâm ediyorlar ki bâtıl bir dâvânın senedi de bâtıldır.⁵ Cenâb-ı Hak bir kulunu tahsîl ve hünlerden men' eder mi? Zarûret vâkıâ bir dereceye kadar tas'ib edebilir, fakat cehli hiçbir zamân intâc edemez. Tekyeler mukadderât-ı İlâhiyye kaydıyla sukût edebilir mi? Cenâb-ı Hak, "Azm ediniz, sa'y ediniz, sonra mütevekkil olunuz"⁶ buyuruyor.

Yeşil, siyah, beyaz sarıkl, külâhlı, ak sakal, kara sakal içinde -müstesneyât hâricdir- hakikat-i tevhîdi tefrîk ve temyîze muktedir, ıdlâl edilmiş birisini irşâda zî-kuvvet, taklîdden kurtulup da tahkîka vâsıl olmuş, dîne vâkı' olan muhâcemâtı redd ve ibtâlâ kâdir kaç mürşid-i dil-âgâh-ı mükemmil vardır? Bu su'âlî biz kalemle soruyoruz fakat sonra zamân soracak. Üçyüze takarrüb eden tekâyâ, altıyüze karîb müstahlefîn arasında aradığımız sıfât-ı meşîhatı bizlere -müstesnâlar hâric- kaç ferd tebliğ edebilir? Memleketin ihtiyâcât-ı siyâsiyesinden sarf-ı nazar bunlar gibi zevât, nisbet-i asliyelerine kesb-i vukûf etseler o kâfidir ki bugün aralarında tahlîlât yapılsa tasavvufun nâkıs bir sûretde bahşetdiği isti'dâd-ı ibtidâ'îyye sâyesinde hakâyık-ı eşyâyı tefehhüme müstaid pek çok dimâğlar varsa da sa'y yok. Hepsî okumadan; âlim, siyâsî, fâzıldır.

Avrupa'da, hattâ dünkü Bulgaristan'da en büyük âlimler, mütefekkirler, vatan-perverler kelisâların karanlık köşelerinde, nâkûsların, organûnların muhît-i velvedârında zuhûr etmişlerdir. Bu herkesce mâlûm bir keyfiyettir. İşte bizlerde bu kadar evliyâ, urefâ, fuzalâ, hükemâ, şuarâ hep tekyelerden birer bârika-i hidâyet gibi tulû' etmişlerdir. Fakat şimdi ise maa'l-esef hiçbir şey yetişmiyor ve yetişse bile mevcûda nisbetle tenâsüb kabûl etmiyor. Muhârebe-i ahîrede Bulgar papaslarının hizmetlerini, mesâîlerini okudukca kalbi âteş-i vatanla yananlardan kanlar akdı. Bizler ne yaptık? En büyük tekyesi olan meşâyîha, boş duran tekyelerde hastegân ve muhâcirîn iskânı için vukû' bulan mürâcaât, bin türlü sanî'alarla redd olundu. Maamâfih bunların arasında beş on kadar zevât-ı hamîyyet-simât zuhûr etdiyse de diğerleriyle nisbet kabûl eder mi? Papaslardaki faâliyet-i dîniyyeye diğer bir misâl dahi her gün yaldızlı kitâblar dağıtan kimselerdir. Dîn nasıl müdâfâa ve muhâfaza

⁵ Bu cümledeki, "...bâtıl bir dâvânın senedi de bâtıldır." ibaresiyle Şinâsî'nin "Senedi bâtıl olur bâtıl olan dâvânın" mısraına (Şinâsî, 1303, s. 36) işaret edildiği söylenebilir.

⁶ "(...) Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et (Ona güven). (...)" (Kur'an, Âl-i İmrân, 3/ 159).

ediliyor? Geçen senelerde Afrika'nın cenûbunda Ümid Burnu müstemlekesinde Müslümân bir İngiliz, zât-ı hazret-i pâdişâhiye sahîh bir Kur'ân-ı Kerîm gönderilmesini ricâ ve istirhâm etmişdi, sonra ârzûsu is'âf edilmiş ve bu nokta hakkında hükûmetin nazar-ı dikkati celb olunmuşdu. Hâlbuki bir ecnebî, Hristiyân hiçbir zamân böyle uzak yerlerden İncil istemez; onların papasları bütün ihtiyâcât-ı dîniyyesini tekfil ederler. Demek isterim ki ecnebler de büyük ve azimkâr esâslı bir râbîta-i dîniyye vardır. Neden bizde olmasın, husûsiyle İslâmiyet'de...

Târîh-i tedenniyâtımızda en mühim muharrib, atâlet ve cehldir. Bu da iki kısım olup biri atâlet-i ferdiyye, diğeri atâlet-i müşterekedir ki en mühimi de budur. Mu'terizîn, atâleti büyücek tekyelerle Mevlevîhânelere de isnâd ediyor. Bu isnâd, nefsûl-emirde doğru bile olsa farz-ı muhâl olarak bir Mevlevîdeki atâlet, bir atâlet-i ferdiyye ve şahsiyyeden ibâret kalır. Hâlbuki fukarâ-yı sûfiyye nâmı verilen zinde ve tûvânâ vücûdunu muhtelif tekâyânın nân pâresine, fincan fincan kahvesine ve icrâ edeceği zikri dört beş kuruşuna hattâ bir kuruşuna vakf eden zümre-i âkilîn ve âtılîn yegâne mevzi'-i atâletdir. İşsizliğe mütehammil olan mülkümüzde faâl olanlara, aynı zamânda âtıllara numûne ve sâ'ik bunlar değil midir? Fukarâda olduğu gibi bu ahvâl bâzı şeyhlerde de vardır. Acebâ Mevlevîlerin binbir gün çile ve hizmetlerine, edeb ve terbiyelerine bu ükelâ ve âtılîn nasıl tahammül edebilirler? Burasını mu'terizlerden sorarım.

İ'tirâzâta gelince; esâs külliyyen bırakılmış da şekilde kalmıştır. Yalnız böyle mü'essif cereyânâta cevâb vermek, şahsiyyât ile uğraşmak doğru değilse de biz onların istinâd edecekleri nikâtı tefsîr edeceğiz. Mâlûm bir keyfiyettir, tabâyi'-i beşeriyye mütebasbıslardan zevk-yâb olur. Yânî doğru söyleyen sevilmez. Mübâlağa etmeden diyebilirim ki müstesnâları olmakla berâber kisve-i tasavvuf altında yaşayan bir kısım halk için şahsiyyât ve zemmiyyât ile uğraşmak, su içmek kadar havâyic-i zarûriyye sırasına girmiştir, nitekim eski temâslarımda bunun pek çok misâllerini gördüm. Şurasını da i'tirâf edeyim ki bu kadar hakikatleri teslîm ile şahsıma bir hisse-i reşâdet ve fazîlet ayıranlardan değilim. Makâlemin sâ'iki yalnız vicdânımdır. Şahsiyet ve mevkî'im, ef'âl ve harekâtım, makâlât ve muharrerâtım, "Mülk-i vicdân üzere hâkim Hazret-i Allâh'dır" mısraında mecmû' olduğu gibi o cereyânlara karşı cevâbım da "Hakk'a karşı kimseden billâh pervâ eylemem" bercestesinde mecmû'dur.⁷

Makâle-i sâbıkamda bir ayrılık korkusu istişmâm edenlerin kuvve-i şâmmeden mahrûmiyeti bedidâr olduğu gibi öyle bir yazının zevâhirini görenlerin de

⁷ Bu iki mısra, Hasan Said'in 20 Şubat 1329 (5 Mart 1914) tarih ve 86 sayılı *Ceride-i Sûfiyye*'de çıkan "Mu'terizlerimizin Anlayanlarına..." başlıklı şiirinde yer alır.

adese-i rû'yetleri gubâr-ı gûnâgûn ile mestûrdur. Binâ'en aleyh hakikat-i tevhîdde bir Mevlevî; Rifâ'iden, Kâdiriden, Sûnbûliden, Şâbâniden ayıramaz, o da diğerleri gibi Allâh der. Muhâkemât-ı fikriyye ve akliyyeden, idrâk [ü] tefehhum-i⁸ ma'âlıden âzâde-ser bâzı kimseler de vâdî-i i'tirâzâtı, "Hâh, Evkâf tekyeleri zâten yıkacak. Ne güzel bir sebep, mevcûdiyetimizden de haberdâr olacaklar." mecrâlarına sevk etdiler ki kâri'n-i kirâmca şâyân-ı tahlîl bir i'tirâfdır. Tekyeleri değil bizim Evkâfımız, Bulgaristan evkâfı bile yıkmayı tecvîz etmez. Onlar kıblegâh-ı İslâmiyyenin bir mihrâb-ı bî-zevâli, saltanat-ı garrâ-yı Ahmedîyye'nin masdar-ı ma'âliyâtıdır. Fakat âsâr-ı hayât ve irfân gösteremezse vücûdlarıyla ademleri müsâvî olmaz mı? Yoksa, yapılmadan bir şey yıkılmaz. Bâzıları da Mevlevîleri iltizâm ettiğimize kâ'il olmuşlar. Tabî bunlar okumak bilmeyen kimselerdir. Biz Mevlevîliği göğe çıkarmadık. Her tarikatın sukûtunu ayrı ayrı tahlîl etdik. Yalnız Mevlevîliğe bir hisse-i temâyüz ve tefâhur ifrâz etdik ki yine ederiz. Bugün hangi tekyede mensûb bulundukları pîrânın nâkil-i kemâlâtı olan kitâblar okunuyor? En âciz bir Mevlevî, pîrinin o muazzam ve muhteşem *Mesnevî-i kudsîsinden* kâbil midir ki anlamasın? Mâzeret-i şer'îyye gibi mâni'-i ihtiyâc olmadan hangi Mevlevîhâne'de *Mesnevî-i Şerîf* terk olunuyor? Bu bâdî-i mefharet değil midir? Hazret-i Gavs'ın, Cenâb-ı Rifâ'î'nin ve sâ'ir ehlüllâh-ı kirâmın âsâr-ı kudsiyyeleri acebâ yok mudur? Peki neden tekyelerde alâ kadri'l-istitâa tadrîs olunmuyor? Evet pîrinin ismini bilmemek, Müştâk Efendi nazarında ayb olmazsa (!) pîrinin eserine adem-i vukûf dahi ayb değildir. (!) Sonra bize Müştâk Efendi elli dört farzı sormak kadar bir cesâret-i âmiyânede bulunuyor. Bizden ziyâde şeyhim, dervîşim diye ser gerdân edenlere sorulacak bir su'âldir. Sâniyen bize ulemâdan olmak üze beş- altı zât tâdâd ediyor. Üçü ihrâc edilirse biz de ikisinin fazîlet ve kemâlâtını Müştâk Efendi'den iyi bilenlerden ve iftihâr edenlerdeniz. Hiç olmazsa bizim sekiz kişiye mukâbil mûmâ ileyhden elli- altmış kişi isterdik fakat, erbâb-ı kemâlden. Sâlisen birçok kimseleri zûmre-i ehlüllâha idhâl garîbesinde bulunan Müştâk Efendi, ya velâyet derece-i uzmâsını bilmiyor veyâhûd muhîtinini tanımıyor. Yoksa bir alay insanları tevcîhât-ı kâzibe ile biz de i'lân edebilirdik. Hulâsa ehl-i maârifin, erbâb-ı fezâ'ilin tekessürünü isteyenlerdeniz Artık inkılâb zamânıdır. Şimdiye kadar hiçbir hayât göstermeyen bu mü'esseseler uyanmalıdır.

Yoksa kahve ocağı laklakiyâtı (ki mu'terizin o laklakalara âşinâlığı bizden kadimdir) ile, hurâfelerle, dedikodularla fî mâ-ba'd idâme-i hayât edilemez.

Her eser bir mü'essire muhtâc olduğu gibi her inkılâb dahi yine bir mü'essir-i hâricîye müftakırdır. Âsâr, inkılâbâta tâbî' olmazsa ya kendi kendilerine mahv-ı mevcûdiyet ederler veyâ tâbî'-i inkılâbât olarak tadrîcî tadrîcî tekâmül ederler.

⁸ Yazının Arap harfli aslında burada bulunan "ve"nin "idrâk" ve "tefehhum" kelimeleri arasında yer alması gerektiği fikrindeyiz.

Ki dergâhların elli sene evvelki hâlât ve safahâtına nisbetle ve o elli senenin yüz sene evvelkine nisbetle dâ'imî tedennîsini mü'essirât-ı hâricîyeyi yânî nidâyı ikâzı istimâ' edememesinden yâhûd o isti'dâdı kesb edemediğinden mütevellid olmakla tekâmülde bir aksü'l-amel tevellüd eylediği tezâhür etmektedir.

Şahsiyetim, mu'terizlerin ne temdhleriyle tezâyüd ve ne tezmimâtıyla tenâkus eder. Biz dâ'imâ hakîkati, hakkı müdâfaa ile iftihâr eylediğimiz gibi nûr-ı emel tanıdığımız vahdet-i İslâmiyyenin tekyelerde aleyhdârâne dedikodularla, terbiyevî lekelerle rencide olmasını istemeyiz. Yoksa rûhiyetim "Cevv-i nâ-mahdûd-ı istiğnâda zîrâ tâ'irim" hakikatini terennüm ile lâhûtî bir âlem-i istiğnânın saltanatgâh-ı irfâniyâtında tâ'irdir.

Artık uyanmak zamânıdır. Hem mesleği ihyâ hem de vatani muhâfaza en büyük borcumuzdur. Çünkü bu garib, yetim memleketin rûhsuzluklara, seciyesizliklere tahammülü kalmadı. Yine tekrâr ederim, mütâleâtım umûmî değildir; yazılarımla alâkadâr olanlara âid olan makâlâtım inşâallah bizce matlûb olan tahavvûlât ve inkılâbât-ı fikriyyeyi tevlîd eder de ahvâl-i enfûsiyyemiz mübeddel-i salâh olur. Hükûmet-i âdilemizden yegâne matlûbum, zarûret ve sefâletden tekyelerin tahlisi ve meşihatın bütün mânâsıyla bir meslek olmak üzere yetişmesini istihzâr için izhâr-ı muâvenet ve faâliyet eylesidir ki Medresetü'l-meşâyih ile bu nokta pek çok alâkadârdır.

İbn Mevlânâ Hasan Said, *Peyâm* ilâvesi, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914) sayı 30, s. 6.

Meslek Mukaddesdir

Şu içinde yaşadığımız kâ'inât-ı mer'iyeye esbâbdan müsebbibi, âsârdan mü'essiri istidlâl tarîkıyla atf-ı nazar etsek, muhtelif hakikatlerin karşısında bulunuruz.

Ortalıkda henüz bir âsâr-ı hayât rû-nümün olmadan seherin erguvânî reng-i dil-firîbi karşısında bir bülbülün o âteşin feryadı, zâhirde sem'imize pek hoş gelir; herkesde başka başka zevkler, neşveler uyandırır; sâmi'in hüviyyât-ı mâneviyesine göre te'sirler, ilhâmlar bahşeder.

Meselâ sâmi' şâir olursa, nevhât-ı bülbülünden hayâl ve bedâyi'-i şâiriyeti mütehassis ve müte'essir olur. Hüviyet-i şahsiyyesi, eline aldığı kaleminin ucundan defter-i perîşânı üzerine, "Cânânımın billûrî sesi kadar nermîn ve pür-âheng terennümünü kime izhâr ediyorsun? Yoksa sen de benim gibi bir haste-i hicrân mısın ey latif bülbül?.. ilh." cümleleri ile intibâ eder. Şu intibâ insanlarca zarûridir. Çünkü beşeriyet maddî ve mânevî ihtiyaçlardan kurtulamadığı gibi az çok kâ'inât-ı mer'iyesinden mütehassis olur. Bu

ihtiyâclar ezelidir, nizâm-ı İlâhîdir. Bunu tebdîle kâdir olamayız. Binâ'en aleyh şâirin o sözleri yazması, zarûriyât-ı rûhiyye ve meslekiyesindendir.

Şimdi sâmi'î bir tüccâr farz edersek, o feryâddan eğer insânlığa bir dereceye kadar takarrüb etmişse, “Ey çalışkan adam, durma çalış. Çünkü vazife mukaddesdir!” terânesini işidir. Çünkü bülbül ona öyle tecellî eder. Başka bir şey hissedemez; onun adese-i hissiyâtı, şahsiyâtı yalnız ticârethânesine mâtûfdur. Ancak mesleğine müteallik esbâbı, mü'essirâtı, kâr ü kesbi düşünür.

Tüccâr yerine avâmdan bir satıcıyı tahayyül edelim: Kezâ o da bülbülün sadâsı ne kadar muhrîk olursa olsun, sâatlerce durup da o sadânın kendisine bahşedeceği ilhâmâtı uzun uzadıya muhâkemeye kendisine bir hisse çıkarmağa -zâten kâdir olamadığından- vakf-ı gûş u fikr edemez. Onun da bir gâyesi, bir nokta-i nazarı vardır. Bir ân evvel yükünü tahfife çalışarak para kazanmak, bu sûretle maîşetini istihzâr etmektir.

Her milletde vezâ'if ayrıldığı gibi mesâî de ayrılmıştır. Şâyed ayrılmamış olsaydı hayât-ı beşer dâ'imî bir teşevvüşât içinde geçer, vaz'ıyyât-ı ictimâ'îye değişir, hulâsa o milletde refâh ve saâdet kalamazdı. Binâ'en aleyh en müreffeh milletler, hükûmetler dâ'imâ seciye, meslek taşıyan efrâddan terekkeb eder. Çünkü insânlar seciyesiz yaşamayazlar.

Bu sebepten sernâme-i makâlemi “Meslek Mukaddesdir” diye başladım. Binâ'en aleyh efrâdın kendi muhît-i mesâîsinden hârice çıkması, milletine ihânet etmesini tevlîd eder.

Şimdi o bülbülü de bir insân-ı kâmil, bir dervîş-i dil-rîş dinleyecek olursa, feryâdın mü'essir-i mânevîsini arar. Dünyâdan geçerek hayret ve istiğrâk âlemlerinde, hakikat hadikalarında, tarabgâh-ı mâneviyâtda tayerân eden rûhiyeti:

Zikr-i lisân-ı bülbül-i gülzâr yâ Vedûd⁹

sûretiyle tecellî eder. Tabîi bu zevk ebedî, Lâhûtîdir. o insân-ı kâmil hiçbir vakit bülbülün dünyevî neşveler hissetmez. Çünkü mârifete, irfâna âşinâdır. Nâmık Kemâl Bey merhûm:

Mârifet Hakk'ın ecell-i lutf-ı Sübhânîsidir,

İzzetin hâmîsi mâmûriyetin bânîsidir,

Dâ'im eyler zâhir u bâtında taklîb-i umûr,

Sanki ahkâm-ı şu'unun bâni'-i sânîsidir.¹⁰

⁹ Bu mısra, 17. asır divan şairlerinden Cevrî İbrâhim Çelebi'nin bir gazelinde yer alır. (Ayan, 1981, s. 229).

der. Fakat Kemâl Bey'in târif ettiği mârifet; mârifet-i dünyeviyyedir ki her ferde elzemdir. Maddiyâtdan mâneviyât, zâhirden bâtın ayrılmadığı gibi mârifet-i dünyeviyyeden de mârifet-i uhreviyye ayrılamaz. Zâten irfân demek ki¹¹ âgâhî demek değil midir?

Îrân urefâsından birisi “İnsânlarda irfân hayâtla berâber rahm-ı mâderden doğmuş olsaydı, şâirler bu kadar ince sözler söylemezdi” demiştir. Bu mevzû'-ı mühim daha ziyâde izâha muhtâcdır. İrfân-ı kesbî, ezeli ve tabîi olsaydı kavânine, sanâyie, ulûma, fûnûna ihtiyâc kalmazdı. Çünkü her ferd mütekemmil olarak dünyâya atılırdı. Demek oluyor ki Nazzâm-ı¹² Mukaddir bir ihtiyâc, mesâî halk etmiştir.

Bu hiss-i ihtiyâc, şeref-i insâniyetden hâric olan hayvânâtta bile vardır. Meselâ misâl-i mevzûumuz olan bülbül için bir şâir-i mütefekkir:

Koysalar bir deste¹³ sünbül pişgâh-ı bülbüle

Hâtırı şâd olamaz vâbestedir gönlü güle

müfred-i hakîmânesiyle izâh etmiştir. Dikkat edilecek olursa bütün mevcûdât bir ihtiyâc-ı mesâî karşısında bulunmaktan kurtulamıyor.

En nâciz karınca bile leyl ü nehâr durmuyor, çalışıyor. Hâlbuki meslek-i sûfiyye -yüz seneden beri- sukût etmiştir. Mesleğin sâfiyet ve kudsiyeti tamâmiyle perde-i nisyân altında kalmıştır. Kim ne derse desin, benim kanâat-i vicdâniyem böyledir. Çünkü pâyitahtımız mecma'-ı urefâ olmakla tanındığından birçok tecârib ve tedkikâtım nokta-i nazarımı her dakika isbâta kâfidir.

Zâten bu ihtiyâc *Peyâm*'daki mücâhedâtımın, mütâleâtımın sâ'ikıdır. Şimdi eski defterleri yoklamayalım!. Artık mesleğim, meşrebim tebeyyün etmiştir. Fakîr:

İnsân-ı kâmil olmağa lâzım irfân imiş¹⁴

düstûr-ı bedî'ine tevfiķan meslek-i mukaddesimizde hakîkî erbâb-ı kemâl ü irfân arayanlardanım. İşte bu nokta-i nazarla *Cerîde-i Sûfiyye* müdîriyet-i tahrîriyesini der-uhde etdim. Benim anladığıma göre Müslümânlık Hak

¹⁰ Bu kıta Nâmık Kemâl'indir. (Göçgün, 1999, s. 375).

¹¹ Bu “ki” kelimesinin sehven yazıldığı ve cümlede gereksiz olduğu fikrindeyiz.

¹² Bu kelime, yazının Arap harfli aslında “Nizâm-ı” gibi yazılmıştır. Biz, cümlede mübâлага-i fâil olduğunu düşünerek onu “Nazzâm-ı” şeklinde okuyup yazmayı tercih ettik.

¹³ Bu kelime makalenin aslında sehven “deşte” şeklinde çıkmıştır. Biz beytin manasını göz önünde tutarak onu “deste” şeklinde düzelttik.

¹⁴ Bu mısra, 17. asır şairlerinden Niyâzî-i Mısırî'nin “Dermân arardım derdime derdim bana dermân imiş” mısrayla başlayan gazelinde geçer. (Niyâzî-i Mısırî, 1260/1844, s. 36).

yolunda kahramânlıktır.¹⁵ Mürâîlik, ahlâksızlık, seciyesizlik, hûnhârlık, sahte ve mukallid sûfilik gibi denâ'etleri o kahramânlık nasıl kabûl etmezse, dervîşlik de kabûl etmez. Tasavvuf, kendini bilmeyenlere bildirmektir. Bence tasavvufun târifi de budur.

Ulûm ve fûnûnun bir usûlü, mevzûu, gâyesi olduğu gibi ilm-i mânevî olan "irfân"ın da bir mevzûu, gâyesi, usûlü vardır.

Mevzûu âdemiyyet, insâniyyet; usûlü muhâtabın seviyesine göre idâre-i kelâm, gâyesi de hakâyıktır.

İrfânı ârifler bildirir. Tüccârlar, san'atkârlar, bakkâllar değil. Binâ'en aleyh asrımız bir devr-i ilm ü irfândır, nezâket-i asır kabalık, seciyesizlik götürmez. Her ferd uhdesine terettüb eden vazîfeyi bilmelidir. Fî-mâ-ba'd dergâhlar laklakagâh olmakdan artık sıyrılmalıdır. O şahsî, âfâkî dedikodular meslek nâmına ayıbdır. Meşâhîr-i Mevleviyyeden Mesnevîhân Hâlid Efendi merhûmun:

Bildim ki ilm bilmek imiş okumak değil¹⁶

mısrâ-ı bercestesi irfânın kitâbı¹⁷ olmadığını tevsîk eder.

Bu sebepten halka hakâyık ve dekâyıkı, irâ'e eylediğimiz mevzûa göre târif etmek icâb eder. Bir tüccârdan nazariyât-ı sûfiyye sormak ne kadar bî-nemek olursa Kömürcü Ahmed Ağa'ya dervîşdir diye İmâm Gazâlî'nin bedâyi'-i âsârından yalan yanlış bahsetmek, o derece divânelik olur, irfânsızlık olur.

Binâ'en aleyh onun seviyesine göre hıdmet etmek icâb eder. Evvelâ o bîçâreye âdemiyyetin, insâniyyetin ne olduğunu anlatmalı; uhdesine terettüb eden vazîfeyi gösterip mesleğinde sebâtın fezâ'ilinden bahsederek seviyesinin i'tilâsına çalışmalıdır.

İşte bu kâfidir. Onun dimâğı hakâyıkı istiâba kâfi gelemmez. Sonra herîf deli olur.

Sultân-ı Dîvânî kuddise sirruhu'l-âlî:

Belâ dildendir ol dildâr elinden dâdımız yokdur

Gönüldendir şikâyet kimseden feryâdımız yokdur

buyuruyorlar.¹⁸ Bizler de hakîkî erbâb-ı dil, ehl-i dil olalım. Tâ ki:

¹⁵ Bu vecize, Hersekli Ârif Hikmet Bey'e (1839-1903) aittir. (İnal, 2000, s. 954).

¹⁶ Bu mısra, 16. asır Osmanlı âlimlerinden Kemâlpâşazâde'ye (ö. 940/ 1534) nisbet edilen bir kıtada yer alır. (Ünver, 2024, s. 138). İbn Kemâl'e ait olmadığı hâlde mâl edilen birçok hikmetli şiirin bulunduğu bilinmektedir. Bundan dolayı anılan mısraın başka bir şaire ait olması da ihtimal dahilindedir.

¹⁷ Bu kelime, "kitâbî" şeklinde de okunup yazılabilir.

Ehl-i dil söyleyemez derdini Allâh'a bile¹⁹

mazmûnunca mesleğimizin eri olalım. Zulûmât ile memlû dil-i biçâregânı
tenvîre sa'y edelim. O dil ne kadar 'âlidir. Şuarâdan Emrâh:

Aşkın eseri²⁰ âşîka ilhâm-ı Hudâ'dır

Bir neş'e-nümâdır

Tahkik gönül şehrine bir nûr-ı ziyâdır

Minhâc-ı hüdâdır

Bir dil ki bilir aşk-ı hakikat haberinden

Söyler eserinden

Elbetde o dil beyt-i nazargâh-ı Hudâ'dır

Kâl ehli cüdâdır ilh.

müstezâd-ı âşîkânesiyle sîne-i ve şîme-i sûfiyyenin kudsiyyetini târif eder.

Netice, bütün mütâleâtımın hulâsası budur: Mesleği ihyâ edelim, nezâket-i
asrın icâbât-ı irfâniyesini pîş-i idrâke alarak bahre nisbetle katre kabîlinden
bile olsun irfâna âşînâ olmağa, mevdû' vazîfemizi hüsn-i idâre ve isti'mâle
çalışalım; âsâr-ı hayât gösterelim. O zamân hükûmetin de nazar-ı
muhabbetini celbe çalışır ve hâsıl olan intibâhât ve inkılâbât-ı fikriyemizle
iftihâr ederiz; muzâyakalarımıza karşı hükûmeti bu sûretle muzâhir kılarız.
Yoksa hâlâ bu gidişle gider isek emîn olmalı ki iki seneye kalmaz, bütün
mânâsıyla iflâs ederiz. Fa'tebirû...²¹

İbn Mevlânâ Hasan Saîd

Ceride-i Sûfiyye, 29 Şâbân 1332-10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914), Sayı
100, s. 42-44.

Münâzara-i Hâdisât

Efrâd-ı bir derece-i tekâmüle isâle çalışan hükûmet, son zamânlarda adese-i
mesâ'isini pek biçâre bir unsura çevirmiş idi ki bi't-tabî' bu da tekâyâ ve

¹⁸ Bu mısralar, Esrar Dede Tezkiresi'nde Sultan-ı Divânî tarafından söylendiği bildirilen bir müseddeste yer alır. Ayrıca 16. asır Osmanlı şairlerinden Nev'i'nin divânında da bulunmaktadır. (Tulum ve Tanyeri 1977, s. 305).

¹⁹ Bu mısra, 19. asır şairlerinden Hızırâğazâde Saîd'indir. (Hızırâğazâde, 1281/1864, s. 27).

²⁰ Bu kelime, Erzurumlu Emrâh'ın 1332'de Dersâadet'te basılmış divânında "ezeli" şeklindedir. (Emrah, 1332, s. 16).

²¹ "İbret alın" manasındaki bu kelime, Haşr Suresi ikinci ayetinde geçer: "...Ey basiret sahipleri ibret alın."

meşâyih idi. Hükûmet, bundan sonra intihâb olunacak meşâyihın bi-hakkın ashâb-ı ahlâkdan, erbâb-ı ilm ü irfândan olmasını istiyordu. Tabîi bu ârzû bir hüsn-i niyetin mahsûlü idi. Çünkü bu asırda küre-i arzı siyâh bir öküzün boynuzu üstünde tahayyül edenleri, değil meyâne-i meşâyihda avâm nezdinde bile görmek istemiyordu.

Maksad, her ferdi muhît-i mesâîsinde müterakkî, müteâlî görmek, büyük ve küçük muhtelif efrâdı “seciye” sâhibi etmek idi. Bundan 'âlî bir icrâât da tasavvur olunamaz. Bu karâr-ı musibin birçok ukalâ-yı millet tarafdârı oldu. Çünkü âkıl, ilmin, irfânın ne olduğunu bilen demektir.

Bu bilgiden dûr, mehcûr olan gâfiller de mürekkeb bir cehlin sâ'ikasıyla “Medresetü'l-meşâyih” aleyhinde dolu dizgin idâre-i lisân ediyorlar ve “Meşâyih medresede okur mu!” akîde-i bâtilasıyla “Hazret-i Yûnus okumuş mudur?!” mütâleât-ı sahîfesiyle şiddetle muhâlefeti vesîle-i kıyl ü kâl etdiler.

Cühelâ indinde en sahîh mikyâs kıyâs-ı nefsdır. Çünkü inâd, cehl onlarca ilim mertebesinde mütecellî olduğundan hakîkati onlara inandırmak için sarf edilen emek pek bihûde olur. Onların indinde hiçbir şey doğru değil, ancak muhîtinden aldığı o basît, bî-fâ'ide terbiye-i esâsiye hâkimdir. “Babamdan gördüm” diye bâtil olduğunu bildiği hâlde yine iddiâ-yı bâtil ü garîbinde ısrâr eder. İşte hükûmetin nokta-i nazarı bunlar gibi urefâ kisvesiyle cehâlet oyunu oynayanlara âiddir. Artık bundan sonra bî-sebât mesleksizlere, mukallid mürâîlere meydân yokdur, icâbât-ı zamândır. Meşâyih ne için okumazmış? Şu hâlde meşâyih denilen kimseler rahm-ı mâderden âlim billâh vâsıl ilâllâh, ârif-i bî-müdânî olarak doğar (!) ki zâhir böyle olacak.

Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkâdir-i Geylânî, Seyyid Ahmed-i Rifâî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ahmed Bedevî, Sâdeddîn-i Cebâvî, Bahâeddîn Nakşbend, Ömer Halvetî, Hâcî Bektaş Velî, Şâbân-ı Velî, hulâsa bütün pîrân-ı celîlü's-şân kaddesa'llâhu esrâruhüm ümmî idiler demek! Cühelâ indinde ilm-i mânevînin tahsîli, çorba içmek gibi kaşıkla olacak ki pîrânın hepsini de böyle tasavvur ederler. (!)

Bugün mevcûd vesâ'ik ve âsâr, Hazret-i Yunûs'un oldukça tahsîl gördüğünü isbât ediyor. Çünkü bütün şi'rleri Hazret-i Pîr Celâleddîn-i Rûmî'den mülhem olmuş ve gazeliyât-ı Mevlânâ'nın sanâyi'-i²² lafziyyeden muarrâ birer tercümesidir. Şu hâlde Hazret-i Yunûs'a nasıl ümmî diyebiliriz, nasıl gözün gördüğü bir hakîkati inkâr edebiliriz, nasıl Fârisî bildiğini, âsâr-ı Mevlânâ'yı okuduğunu inkâr edebiliriz?

Pîrân-ı kirâmı o yüksek derecelere kadar i'lâ eden ilimdir. Şâyed ilim olmasaydı hiçbirisi o rûtbe kesb-i şöhret ve feyz edemezdi. Çünkü hakîkati

²² Bu kelime asıl metinde sehven “zâyi'-i” şeklinde çıkmıştır.

anlayamazlardı. Benim anladığıma göre hâlsiz kâl, kâlsiz hâl olmaz. Bu böyle olduğu gibi zâhirsiz bân, bânınsız da zâhir; mâneviyâtsiz maddiyât, maddiyâtsiz mâneviyât olamaz. Çünkü nizâm-ı Mukaddir icâbâtındandır. - Geçen makâlemde dediğim gibi- nizâm-ı Mukaddiri hiçbir şey tahvile kâdir değildir.

(“Nizâm-ı Mukaddir”den maksadımız kazâ ve kader mes’elesi değildir. Ancak kânûn-ı tabiat, kânûn-ı İlâhîdir.) İşte cühelâ bu sûretle muhâlefet etdiler, etdiler de ne oldu? Yine hükûmet karârını mevki’-i fi’le koydu. Bu karârdan en ziyâde mesrûr olanlardan birisi de fakîr idim. Çünkü mesleğimin teâlisini, bekâsını, terakkîsini istihzâr eden bu teşebbüs, fakîre istikbâl hakkında pek kavî ümidler bahşetdi. Eskisi gibi tekyelerimiz bir dârü’l-irfân olacaktı. Şuarâ, fuzalâ, urefâ hep buralarda yetişecek idi. Hâlen bu ümidle yaşamakdayım. Zâten:

Ümmîd iledir cihânda her hâl²³

demezler mi? Hattâ ser-âmedân şuarâ-yı Osmâniyyeden Nâmık Kemâl Beyzâde Ekrem Beyefendi’nin:

Ümmîd cihânda[n] da büyük zevk ise mahdûd

Her sâati ömrün emel-efzâ, elem-efzûd²⁴ ilh.

bediaları böyle ümid[v]âr olduğumuz dakikalarımızda derhâl hâtıra gelir, destgîrimiz olur.

Biraz evvel hükûmetin bütün efrâd-ı milletde bir “seciye”, “meslek” görmek istediğini dermeyân etmişdim. Fakat bu bâbda asıl cân alacak noktanın muhtelif esbâb ilcâsıyla düşünülemediğini de zikredebilirim. Geçenlerde²⁵ Üsküdar meşâyihından bir zât ile görüşmüştüm. Mîr-i mûmâ ileyh fakîre pek yanık olarak birçok derdlerini saydıktan sonra o cân alacak nokta hakkında merci’inin nazar-ı dikkatini celb etmekliğimi niyâzmendâne ihtâr etdi. Ve bu bâbdaki fikrimin cânlanmasına bâdî oldu. Biz de meslek nâmına merci’-i muhtereminin nazar-ı dikkatini celbe müsâraat ediyoruz. Medresenin güşâdından maksadın mesleğin ihyâsı olduğunu bir iki kerre zikretmişdim. İhyâ-yı meslek yalnız ilim ile, irfân ile olmaz. Zâten her şey’i yalnız mânevî düşünmek yüzünden pek çok zararlar tevellüd etdi ki hiçbirisini telâfi edemedik. Biraz da maddiyâtı pîş-i im’âna almak icâb eder. Bugün yüz para

²³ Bu mısra, Muallim Nâcî’nin *Âteşpâre* adlı eserindeki “Kuzu” isimli manzumede yer alır. (Muallim Nâcî, 1303, s. 16).

²⁴ Bu mısralar, Ali Ekrem’in *Zılâl-i İlhâm* adlı eserindeki “Feryâd” başlıklı şiirde yer alır. (Ali Ekrem, 1327, s. 37).

²⁵ Bu kelime, Arap harfli asıl metinde “Geçenlerden” şeklindedir. Biz dizgici yanlışlığı olduğunu düşünerek onu “Geçenlerde” biçiminde düzelttik.

“imâmet”, altmış para “türbedârlık”, üç kuruş “vazîfe” ki min hayisî'l-mecmû' yedi kuruş âidâtı (!) olan tekyelerimiz pek çoktur. Şimdi insâf edelim, Medresetü'l-meşâyih'dan me'zûn olan bir zât gelir de burada icrâ-yı meşihat edebilir mi?

Bu adam ne yesin, ne içsin, sonra ne ile icrâ-yı âyîn etsin? Mâdâm ki meslek ihyâ olunacak, Evkâf Nezâreti birçok fedâkârlığı deruhde etdi, masraflar yaptı fakat bu ciheti kat'iyyen nazar-ı itibâra almadı. Tekyelerin bânileri erbâb-ı irfândır. Ehl-i irfândan muazzamât-ı umûrda noksân sudûr edemez. Şu hâlde tekyeleri binâ ederken tabîi vâridâtı da piş-i im'âna almışlardır. Acebâ o vâridât şimdi ne oldu? Tabîi eyâdî-i gâsıbın elinde mahvolduğu gibi bir kısmı da Evkâfın, Mâliyenin şunun, bunun eline geçdi.

Fakir bu cihete misâl olmak üzere Üsküdar Mevlevihânesi'ni gösterebilirim. Bu dergâh-ı şerîfin Aydın vilâyeti dâhilinde Tire kasabasına mülhak “Nu'mân Bey” çift[l]iği nâmında bir vakfı vardı, ki bâni-i dergâh Nu'mân Dede Efendi'nindir. İşte bu çiftlik taraf-ı hükûmetden müsâdere edilmiş ve mukâbilinde dahi cüz'î bir taâmiye verilmiştir. Ne ise mukâbilinde bir şey verilmiş. Fakat her şey'i vaktiyle zabtedildiği hâlde hiçbir şey verilmeyenlerin adedini yalnız pâyitahtda yüz elliye iblâğ edersem mübâlağa etmemiş olurum. Taâmiye mes'elesi böyle olduğu gibi tâmiriyye de aynıyle böyledir. Meselâ Galata Mevlevihânesi yâr u ağıyâra karşı pek garîb bir manzara irâ'e etmektedir. Hâlbuki dergâhın Evkâf nezdinde kendi parası vardır. Birkaç def'a keşfedilmiş, keşif-nâmesi tanzîm olunmuş, hâdisât-ı siyâsiyye te'sirâtıyla inşâ'ata başlanamadı. Şimdi ise hamd olsun dâhilî, hâricî gavâ'il bertaraf olduğu hâlde tâmirâta, inşâata yine henüz başlanmadı!

Sonra Üsküdar Mevlevihânesi'nin, dergâhın yine kendi parasıyla inşâatına mübâşeret olunacağı bir sırada post-nişîn-i irfân-perver efendi hazretlerinin tahvîl-i meşihatleri üzerine kuvve-i karîbeye geldiği hâlde hâlâ yüz üstü duruyor. Yine Üsküdar'da pek çok tekâyâ yıkılmak derecelerine gelmiş. Bandırma, Alaca Minâre, Selîmiye dergâhlarını da bu hesâba idhâl edebiliriz. Hâlbuki bunlardan mutazarrır olacak yine Evkâf'dır. Çünkü tâmir, ufak bir ihmâl yüzünden tecdîde münkalib olur.

Mesmûât-ı dervîşâneme nazaran Meclis-i Meşâyih tekâyâyı berâ-yı teftîş iki müfettişlik ihdâs etmiş ve birçok vezâ'îfi de tahmîl etmiş ve buna fevkalâde memnûn oldum. Çünkü birçok tekâyâ muhtelif esbâbdan dolayı müstehakk-ı teftîştir. Fakat müfettiş efendilere telkîn ve tahmîl edilecek bir vazîfe daha vardır. O da her dergâhın hey'et-i umûmiyesi hakkında birer rapor tanzîmidir.

Meselâ vâridât-ı dergâhın tahkîk, tekyelerin tâmîre, tecdîde, ıslâha olan ihtiyâclarının tedkîkidir. Meclis-i Meşâyih zannederim ki bu cihetlere de merci' olmak icâb eder.

“Mârifet iltifâta tâb’idir”²⁶ derler. Meşâyih, efrâd-ı rûhâniyyedir. Onları nişân ile taltîf etmek, dünyâyâ olan meyillerini artırmakdan başka bir fâ’ide vermez. Ancak meşâyihâ mânevî taltîfler tertîb edilmeli. Maârifî iltifâtlarla tevsi’â hıdmet etmeli. Yedi kuruşla şeyhlik olmaz. Hiçbir ferd istikrâz edip âherin borcunu veremez. Çünkü mecbûr olmadığı gibi İslâmiyet ve insâniyet böyle bir şeyi emretmez. Fakîrce meşâyihâ taltîf-i mânevî onların muzâyakasının tehvînidir.

Turuk-ı aliyye tekâyâsında mukâbele günleri üç dervîşden fazla kimse bulunmuyor. Esbâbı birçok noktalarda ser-nümâ-yı zuhûr olur. Bâzı müstesnâ tekyeler vardır ki galebelikden yol bile bulunmaz. Fakat hakikatde niçin öbür tekye galebelik olsun da diğeri tenhâ olsun? Acebâ birbirinden ayrı mıdır? Tabî böyle bâtıl bir hüküm veremeyiz. Hepsinin gâyesi de bir değil [mi]dir?

Fakat hakikati söylemek icâb ederse bir kuyumcu da hiçbir zamân sahte bir yüzük taşına iltifât etmez. İşte insânlar da böyledir. Bir kısım halk, rûhânî hastalıkları tedâvî için şeyhin huzûr-ı irfânına gelip diz çökdüğü gibi bir kısım halk da sırf vakit geçirmek, laklaka etmek, bir kısmı da karnını doyurmak için tekâyâyâ gider.

Bâzı ten-perverler tekyeye giderken:

Cenâb-ı Kibriyâ elhakk sezâvâr-ı ibâdetdir

İbâdet zikr ü fikr ü kalb-i hâlisden ibâretdir²⁷

derler ve kat’iyyen namâza yaklaşmazlar. Zikirde biraz bulundukdan sonra gelsin kahveler, laklakalar. Hulâsa ne tâlib-i hakikî var, ne de matlûb var! Ekser-i meşâyih muzâyaka yüzünden, akşâmı düşünmekden başka bir vakit bulamazlar, tabî bu gibi ihtiyâcât-ı rûz-merre karşısında bulunanlardan bir vazîfe-i reşâdet beklemek de bi’t-tabi’ garîb olur. Hubb-ı meslek kalmamış. Zâten meslek bu yüzden tedennî etmiş, bir âsâr-ı hayât, faâliyet gösterememektedir.

Merci’-i muhtereminden pek çok şeyler bekleyenlerdenim, fakat en evvelâ bu mârûzâtım nazar-ı merhamete alınmalı. Çünkü tekâyânın bir kısmı fevkalâde muhtâc-ı muâvenetdir.

Hâl-i mecrûhu ne bilsin düşmeyenler damdan²⁸

²⁶ Bu mısra, Muallim Nâci’nin *Mûsâ bin Ebi’l-gâzân yâhûd Hamiyyet* adlı eserinde geçer. (Muallim Nâci, 1299, s. 7).

²⁷ Bu mısra, Şinâsî’nin *Müntehabât-ı Eş’âr*’ındaki “Tehlîl” başlıklı manzumede “İbâdet ana zikr ü fikr-i hâlisden ibâretdir” şeklindedir. (Şinâsî, 1287, s. 6).

²⁸ Bu mısra, 17. asrın ikinci yarısı ve 18. asrın başlarında yaşamış divan şairlerinden Bosnalı Sâbit’in bir gazelinde yer alır. (Sâbit, *Dîvân*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 1554, vr. 77b).

derler. Müreffeh, müstağnî, mus'ûd bir âile hiçbir zamân akşam yiyeceğini düşünen fakîr bir âilenin ahvâlini düşünemez. İ'tiyâd-ı beşer garîbdir. O müsrif kimseler, dâ'imâ kendilerinden yüksek olanları görebilirler. Diyârbekirli şâir-i muhterem Saîd Paşa merhûm:

Mürtefi' oldukça şemsin sâyesi maksûr olur

bercestesiyle bu hakîkati anlatdığı gibi "âfitâb" redifli manzûme-i hakîmânelerinde dahi:

Destgîr olmak kibârın şânıdır üftâdeye

Ref' eder bir şebnem-i nâçizi yerden âfitâb

beytiyle de şîme-i insâniyeti izhâr eder. Şimdi fakîr de bu beyt-i âbdârı merci'-i muhteremine tekyeler için okursam ümîdvârım ki birçok destgîrân-ı irfânın nazar-ı dikkatini celb edebilirim.

O zamân meslek-i sûfiyyede bir âsâr-ı hayât görölür, hakîki bir meslek olur. Medresetü'l-meşâyih'dan muntazar maddî ve mânevî fâ'ideler de elde edilir. Yoksa yine tekrâr ediyorum, yedi kuruşla şeyhlik, dervîşlik olmaz.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd

Cerîde-i Sûfiyye, 7 Ramazân 1332-17 Temmuz 1330 (30 Temmuz 1914), Sayı 101, s. 56-58.

İzâh

Mîrgûn Dergâh-ı şerîfi post-nişîn-i mekremet-perveri Şeyh Muhyiddîn Efendi'ye:

Mersûl istîzâh-nâmenizi okudum. İstîzâh-ı vâki', doğrudan doğruya târîh-i edebiyâta âid bir keyfiyettir. Zâten bu nokta hakkındaki efkâr ve mütâleâtımı çokdan beri dermeyân etmek isterdim. Mâlûmdur ki; [târîh-i edebiyât] edebiyâtın târihi demektir.

Bu zamâna kadar maa'l-esef bizde bir târîh-i edebiyât vücûda getirilmemiştir. Târîh-i edebiyât, bâzılarının dediği gibi bi't-tabî' terâcim-i ahvâl demek değildir. Hâlbuki; elimizde, kütübhânelerde mevcûd "tezkire"ler tamâmiyle birer mecmûa-i terâcim-i ahvâldir. Edebiyâtın, târîh ile, mi'mârî gibi sanâyi-i nefîse ile cemiyetlerin teşekkülât-ı umûmiyesiyle münâsebâtını, edvârını, irtibâtını, bunlar gibi avâmilden teessürâtını izâh etmek icâb eder ki hakîkat tebeyyün etsin. İşte maa'l-esef bu cihetler kat'â nazar-ı itibâra alınmamış, *Sabâh* cerîdesinde yazdığım vechle tezkirelerimiz coğrafya kitâbı gibi bir gâye te'sirinde vücûd bulmuştur.

Bugün kütübhanelerimize gidilse bu hakikat tezâhür eder. Meselâ *Şakâyyık-ı Nu‘mâniye Tercümesi yâhûd Âşık Çelebi Tezkiresi*’nin] arz ettiğimiz cihetlerle kat’iyyen münâsebeti görülemez. Fâik Reşâd Bey merhûm bu ciheti idrâk ederek bir *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye* vücûda getirmiş idi. Lâkin kitâbını itmâm etmeden felek onu Hakk’a yürütdü. Bunun üzerine şâir-i muciz-beyân Nefî’ye kadar yazılan eserin ikmâlini fakîr deruhde etdim. Ve bunu *Sabâh*’[da]ki silsile-i makâlâtımın birinde arz etmişdim. Maksadım şimdi bu değildir. Mâdâm ki bir “*Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*” vücûda gelmiştir, birçok muharrirîn buna dâir âsâr yazmıştır, fakat acebâ Osmanlı bedâi’-i edebiyesinin vâlid-i yegânesi olan “*sûfiyye*”nin neden bir “*Târîh-i Edebiyât-ı Sûfiyyesi*” olmasın!

Bu kusûru da mâziye tahmîl etmekde hakkımız vardır. İşte bu ciheti piş-i tettebbua alan fakîr, mesleğimin i’lâ-yı kudsiyeti nâmına bütün aczimle, bütün noksânımla bir “*Târîh-i Edebiyât-ı Sûfiyye*” yazmağı akdem-i âmâl bildim. Hattâ bu emel-i sâfiyânemi ser-i sûtûnumuz üstâd-ı muhterem Rızâ Tevfik Beyefendi’ye açdım. Efkârımı tahsîn, cesaretimi tebrik buyurdularsa da cesâretim hâlâ artmamaktadır.

Fakîr dâimâ söylerim:

“Bildüğinden geçmeyen irfâna olmaz âşinâ”²⁹

Lâkin en büyüğümüzden tutup da en hakîrimize varıncaya kadar cümlemizde hiçbir zamân bildüğimizden geçmek gibi ufak bir nişâne-i irfân irâ’e edemiyoruz. Bugün birbirimize karşı İmâm Rabbânî gibi görünürüz. Hakikat-i hâlde sathî bir imtihan ecvef olduğumuzu izhâr eder.

Bilmem ki nedir, nedir bu hâlet?!

mısrâını defter-i eş’arımdan istihrâc ile istişhâd eder isem hakkım vardır. Bu cehâlet bir illet gibi bizi istilâ etmiştir. Ne diyeyim, ne söyleyeyim?

Vaktiyle hissiyâtımın, meşhûdâtımın, mütâleâtımın izhârı, bir tıfl-ı ebced-hân gibi birçok kimseleri şahsî dedikodulara sevk etdi. Onlar fakîre her şeyi söylediler. Arab şâirinden birisinin dediği gibi ben de:

إن قومي تجمعوا وفي قتلى تحدثوا

لا أبالي بجمعهم كل جمع مؤنث³⁰

²⁹ Bu mısra, 16. asrın mutasavvıf şairlerinden Şemseddîn-i Sivâsî’nin bir gazelinde, “Bildüğün terk itmeyen ‘irfâna olmaz âşinâ” şeklinde yer alır. (Sür, 2017, s. 180).

³⁰ “Halkım toplandı ve benim öldürülmem konusunda sözleşti. Ben onların bu toplantısını umursamıyorum. Çünkü bütün cem’ (çokluklar) müennes (dişi)dir...”

beyt-i meşhûruyla cevâbı pek münâsib gördüm.

O tezâhürât acebâ bir hüsn-i niyetin mahsûlü değil mi idi? Eğer aksi olsaydı bugün mesleğimin târîh-i edebiyâtını yazmak, meslek mecmûası olan *Cerîde-i Sûfiyye* müdürîyyet-i tahrîriyesini³¹ -kabûl edip leyl ü nehâr çalışmak gibi en zî-hayât revâbıt-ı samîmiyeyi irâ'e etmezdim.

Nev-hevesân-âsâ bir gâye-i iştihâr taşıyanlar[dan] değilim; buna tenezzül etmem. Pek hassâs üstâd-ı şi'r olan Tevfik Fikret Beyefendi, *Rübâb-ı Şikeste* unvânlı mecmûa-i bedâyi'inin ilk sahîfesinde:

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl,

Kendi cevvim, kendi eflâkimde, kendim tâ'irim,

İnhinâ tavk-ı esâretten girândır boynuma,

Fikri hür, irfânı hür, vîcdânı hür bir şâirim.

redîfli bir kıt'a-i pür-i'câz vardır. Vâkıâ fakîr, üstâd-ı müşârun-ileyh kadar mâlik-i i'câz değilsem de kanâat-i vîcdâniyemi vaktiyle "Muterizlerimin Anlayanlarına" ser-nâmesi tahtında geçen sene *Cerîde-i Sûfiyye* sütûnlarında:

Hadd-şinâsım rûtbe-i ulyâyı dâvâ eylemem

Merd-i pür-vak'ım fakat her lâfı ısgâ eylemem

Hakk'a karşı kimseden billâh pervâ eylemem

Hak-perestim bâtılı tervîc ü i'lâ eylemem

Râh-ı mu'vece semend-i kilki irhâ eylemem ilh.

tahmîsini neşretmişdim. Her ne hâl ise. Ale'l-umûm memleketde garîb bir hâlet-i rûhiye vardır. Bu garâbet, hayât-ı umûmiyedeki ibtidâ'îliği tasvîr eder. Hakk'a karşı haklı bir tezâhürât, zâhîrin hedef-i sihâm-ı târîz olmasını tevlîd eder.

Hâdisât fakîri sadedden uzaklaştırdı. Fakat mübhem hakikatlerin inkişâfına

³¹ Bu kelime, yazının aslında "tahrîriyesine" şeklindedir. Biz dizgici yanlış olduğunu düşünerek onu "tahrîriyesini" biçiminde düzelttik.

da hâdim oldu. Herkes bilir ki ekser-i dergâhlarda esnâ-yı mukâbeledede zâkirlerin okudukları:

Subh-dem gülzâr içinde çaldı bûlbûl erganûn

اَيُّهَا الْعَشَّاقُ قَوْمُوا اَنْتُمْ لَا تَسْمَعُونَ 32

Erganûn dutdu serâyı sâkiye doldurtdu câm

يا اَيُّهَا الْمُسْتَغْفِرُونَ 33

Câme-i vaslında buldum bâde-i gülğûn imiş

ولا هم يحزنون 34

Hüsn-i rûyın³⁵ hep görenler âferîn tahsîn okur

لا بِشَيْءٍ احْسِنُوا اِلَّا قَلِيلًا تَشْكُرُونَ 36

Tâ Fuzûlî dost yolunda cân ü baş teslim eder

اَنَا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ 37

Manzûrunuz olan o iki mısra sakîmdir. Sekâmet nazarda değil, yazandadır.

Her hâlde sahîhi ve lisân-ı müşârun-ileyh ile muvâfıkı da:

“Bütün dâvetlidir Gâlib safâya”

sûretindedir. Biz hiçbir zamân başkalarının şi’rlerini tebdîl edemeyiz. İşte öyle nâ-sühanverler mevzûn bir mısraı nâ-mevzûn yazarlar.³⁸ Fuzûlî'nin:

Gâh bir nokta sukûtıyla gözü kûr eyler

bercestesine mâsadak olurlar. Evet böyle hatâlar bâzan pek büyük

³² “Ey âşıklar, kalkın! Siz onu duymuyor musunuz?”

³³ “Ey (içkiye) tevbe edenler!”

³⁴ “Onlar üzölmeyeceklerdir.” (Kur’an, Bakara, 2/ 38, 62 vb.)

³⁵ Yazının aslında bu kelimeden sonra “hümâ” gibi bir kelime vardır. Gazelde kullanılan aruz kalıbını aksattığı için dizgici yanlış olduğunu düşünerek onu giderdik.

³⁶ “Çok az bir şey de verseniz biz yine size teşekkür ederiz.”

³⁷ “Biz yine Ona döneceğiz.” (Kur’an, Bakara, 2/ 156).

³⁸ Bu cümlede, Sultan III. Ahmed devrinin meşhur şairi Nedîm’in “Nâ-sühanver mısra’-ı mevzûnu nâ-mevzûn okur” mısraına (Macit, 1994, s. 370) işaret edilmektedir.

hakikatlerin zir ü zeber olmasını dâ'î olmuşdur. Gâlib Dede'nin:

Sanman bizi kim beste-dil-i nefis-i gavîyiz³⁹

Hâk-i kadem-i âl-i Abâ Mustafavîyiz ilh.

manzûme-i ârifânelerini bizim tarıkda yetişmiş “Es'ad'ındır!” diyenlere bir iki defâ tesâdüf etdim. Hâlbuki zamân-ı mürşidânelerinde yazılmış divânlarında⁴⁰, muhtelif müntehabât kitâblarında, efvâh-ı ukalâda müşârün ileyhe âid olduğuna dâir pek kavî deliller vardır. Bu hâl:

Şecâat arz iderken merd-i kıbtî sirkatin söyler⁴¹

keyfiyet[in]e benzer. İşte târîh-i edebiyât bu gibi hakikatlerin ziyâ'ına meydân vermediği gibi muhtelif şahsiyetlerin, hüviyetlerin zuhûruna hıdmet eder. Şahsiyetler; üslûb ile, lisân ile, tarz-ı tefekkür ü tahassüs ile tebeyyün eder. Bu gibi kavâide âşinâ olamayanlar tabîi hakâyık-ı şî'riyyeye vâkıf olamazlar. Gâlib Dede bâzan:

[Gül âteş gülbün] âteş gülşen âteş cûybâr âteş

dediği gibi bâzan da bütün erbâb-ı aşkı âsitân-ı evliyâyâ dâvet ile mahsûsa-i Mevleviyyesini izhâr eder. Yoksa bir sürü hurâfât-perestânın dediği gibi değil. Mevlevîlik, aşkı âlem-şümûl görmüşdür. Hased, sâhib-i vakâr bir Mevlevî'yi mütekebbir görür. O kibir değil, vakâr-ı tarîk u şer'îdir. Mevlevîler de dehre:

Dünyâ-yı [dünu hiçe] satan Mevlevîleriz⁴²

demeyip de temelluk etselerdi, yılışık olsalardı, hâlleri pek garîb olurdu. Her ne hâl ise kemâl-i sıhhatle rûhâniyât-ı şeyh-i müşârûn-ileyhden berâ-yı istifâza yine:

³⁹ Bu kelime, makalenin Arap harfli aslında “kavîyiz” şeklinde çıkmıştır.

⁴⁰ Gerçekten bu şiir, Şeyh Gâlib'in sağlığında Ahmed Yûsrî tarafından 1 Cemâziye'l-evvel 1207 (15 Aralık 1792) tarihinde istinsah edilmiş divânında yer almaktadır. (Şeyh Gâlib, *Divân*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY nr. 5531, vr. 51a-b). Mevlevî şeyh ve şairlerden Selânikli Mehmed Es'ad (1843-1911) ise daha sonraki devirlerin edebî şahsiyetlerindendir.

⁴¹ Bu meşhur mısra, 18. asır Osmanlı devlet adamlarından ve şairlerinden Koca Râgıb Paşa'nın (ö. 1176/ 1763) “söyler” redifli gazelinde yer alır. (Koca Râgıb Paşa, 1252/ 1836, s. 28)

⁴² İki kelimesi noksan çıkmış olan bu mısra, 17. asrın ikinci yarısı ve 18. asrın başlarında yaşamış Mevlevî şairlerden Konyalı Nesîb Yûsuf'a aittir. (*Divân-ı Nesîb*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Hamidiye, nr. 1121, vr. 26a).

Gelenler âsitân-ı evliyâya

Bütün dâvetlidir Gâlib safâya

Sakin sûretde kalma aldanursun

Komazlar yoksa gelmezler sanursun

terennümünü izhâr eder isek, bundan sonra acebâ o terennüme mâkes bulabilecek miyiz?..

İbn Mevlânâ Hasan Said

Ceride-i Sûfiyye, 13 Ramazan 1332-24 Temmuz 1330 (5 Ağustos 1914), Sayı 102, s. 106-108.

Târîh-i Tasavvuf - Meclis-i Meşâyih

Mahkeme-i Temyîz A'zâ-yı Kirâmından Nazîf Bey Efendiye..

Tasavvuf târihi hakkında *İkdâm*'da intişâr eden makâlât-ı fâzılâneleriyle aynı mevzûa dâ'ir diğer makâleleri herkesden ziyâde derin bir i'tinâ ile tâkîb etmekde ve cidden müstefîz olmakdayım. Mâlûm-ı 'âlileridir ki mülkümüzde hayât-ı fikriyenin bidâyet-i inkişâfından bugüne kadar târîh, edebiyât, sînâat, kitâbiyât, terâcim-i ahvâl ve sâ'ire gibi şubât-ı ilm ü irfânımızın muzlim, mechûl noktaları az çok mazhar-ı inkişâf oldu. Ve bu vâdide bir hayli âsâr vücuda getirildi de maa't-te'essûf tasavvuf hakkında mufasssal, âlem-şümûl, ciddî bir eser yazılmadı. Yalnız üstâd-ı felsefe Rızâ Tevfik Beyefendi'nin perîşân bir sûretde şurada burada neşr buyurdıkları makâlât ile Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye a'zâ-yı kirâmından Ferîd Beyefendi'nin "*Vahdet-i Vücûd*" nâmındaki eserlerini istisnâ edecek olur isek, nesl-i hâzır için tasavvuf hakkında mürâcaat edilecek bir menba' yok demektir. Binâ'en aleyh tasavvuf târihine ne rûtbe ihtiyâc olduğu müstağnî-i beyândır. Makâle-i 'âlilerinde bu ihtiyâc-ı ilmiyeyi pek ziyâde ve müdellel bir sûretde izâh buyurmuşdunuz. Esâsen bu mühim mes'ele, sahâ'if-i matbûâta intikâl etmezden evvel Köprülüzâde Mehmed Fuâd Beyefendi'yle aramızda mevzû-ı bahs olmuş ve bâzı safahâtını bi'l-âhire *Alemdâr*'da "Tarîkat-ı Mevleviyye Târîhi" ser-nâmeli makâle-i âcizânemde de alâ-kadri'l-imbân izâh eylemişdim.

Esâs üzerinde fazlaca tevakkuf etmekden ziyâde bu emr-i azîmin kuvveden fi'le îsâli için vârid-i hâtır olan bâzı nâ-çiz fikirlerimi arz etmek isterim. Bugün makâm-ı Meşihat-ı İslâmiyye'ye merbût bir "Meclis-i Meşâyih" var. Bu meclisin vezâ'if-i hâzırası ise inhilâl eden tekâyâyâ şeyh nasbetmekden ibâret.

Kadrosuna gelince sırf bir tek ye şeyhi tâyin etmek için aşağı yukarı on dört, on beş zât hazîne-i devletden dolgun dolgun maâş almaktadır. Alel'l-husûs el-yevm âzâ olan zevâtdan bir kısmının da uhdesinde tek ye şeyhliği var. Biraz evvelce arz ettiğim vech üzre meclisin vazîfesi ise gâyet basît. Hâlbuki nizâm-nâmesi sathice gözden geçirilecek olursa şimdiye kadar cildlerle âsâr-ı nâfia vücûda getirmesi icâb ederdi. Binâ'en aleyh Meclis-i Meşâyih'in şekl-i hâzırı cidden muhtâc-ı tasfiyedir. Hele a'zâ meyânında turuk-ı 'aliyyeye nisbeti olmayanlar bile mevcûd imiş. Şu hâlde meclisin esnâ-yı tasfiyesinde salâhiyetdâr zevâtın re'y ve mütâleaları alınarak ona göre tensîk ve ıslâh eylemesi iktizâ eder. Bir re'is ile iki a'zâ ve bir de katib tevcîh muâmelâtına kâfi ve hattâ vâfidir. Fakat bunlar da erbâb-ı ehliyet olmak şartıyla... Mütebâkî tasarruf edilecek para ile mârrü'l-arz bir cem'iyet teşkil edilerek tasavvuf târihinin te'lifini bu cem'iyete tevdi' etmeli. Mensûbîn-i turuk-ı aliyyeden, hâricden, me'mûrinden, hâsılı erbâb-ı iktidârdan teşekkül edecek olan bu cem'iyete birer hakk-ı huzûr verilmeli ve bu sûretle işe ciddi bir sûrette başlanmalı. Şeyh Gâlib merhûmun dediği gibi:

"Feyz-i ezeli merd-i külehdâra mı mahsûs"

Şurada burada kalmış birçok erbâb-ı tedkîk var da maa't-te'essûf işlenmemiş cevher gibi istifâde edilemiyor. Binâ'en aleyh tasavvuf târihini te'lif edecek kimselerin muhakkak sarıklı, külâhlı olması meşrût değildir.

Şu mârûzâtım esâs olarak kabûl edildiği takdirde furû'ât hakkındaki münâkaşaya o zamân girişmek lâzımdır. Âsâr-ı ecnebiyyeden istifâde edilmesinin de âcizâne tarafdâriyım. Zîrâ Asya başdan başa edyân ve i'tikâdlar diyârı olmak i'tibârıyla Avrupalılarca pek ziyâde tedkîk edilmiştir. Bu tedkîkâtın bir kısmı ihtimâl hayâlât üzerine binâ edilebilir. Fakat hey'et-i umûmiyye i'tibârıyla şâyân-ı tedkîk pek mühim eserler mevcûd.

Hâsılı erbâb-ı ihtisâsı bir araya cem' edebilmek için serd eylediğim teşkilâtı bir ân evvel merci'-i âid-i muhteremi nazar-ı dikkate alacak olursa, o zamân her şey imkân-yâb-ı husûl olabilir.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd.

Alemdâr, 8 Kânûn-ı Sâni 1337 (8 Ocak 1921), nr. 740-30, s. 2.

Âbidât-ı Milliyemiz: Türbeler

Şu bi-nazîr İstanbulumuzun, Boğaziçi'nden -bir vapur güğertesinde- temâşâsı kadar vecd-âver bir manzara-i nefise tasavvur edilemez!... Birer mısra'-ı berceste gibi semâ-yı sâf-ı minâ-fâma yükselen nârîn ve zarîf minâreler, pür-ihtişâm ve azamet câmi'ler, bilhâssa saltanat-ı muallâ-yı mâziyyemizi ihtâr

eden ve o muazzam târihimize şeref-sâz olan Topkapı Sarây-ı Hümâyûnu'nun âdetâ küçük bir şehir gibi manzara-i latife-i mülûkânesi rûha, irfâna hayât verir... Mesâ'ib-i ahîre-i gûnâgûn arasında tatlı tatlı düşüncelerle -velev muvakkat bile olsa- vicdânlarımızdaki âlâm ve hicrânı teskîn ve tahfif eder...

Kim ne derse desin! İstanbul'dan uzaklaşanları mevcûdiyet-i târihiyesinden uzaklaşmış telakkî ederek onları kâle bile almıyorum.⁴³ Ben, bir İstanbulludan ziyâde İstanbul'u sever⁴⁴; taşına, toprağına, hâsılı her şeyine hürmet⁴⁵ etmeğı vezâ'if-i milliyeye ve vicdâniyyemin birincilerinden add ve telakkî ederim.

Hazret-i Fâtih'in bu melike-i bilâdı nasıl feth eylediğini, ba'del-feth zirdestânına karşı bilâ-tefrîk-ı cins ü mezheb ibzâl ve isrâf eylediğı ulûv-i cenâb-ı adâleti pîşgâh-ı hayâlimde yaşatdıkça, bütûn mefâhir-i târihiyem gözlerimin önünde canlanır!..

Yâ Rab, o ne mazhariyet-i kudsiyye-i celiledir!

Üç yüz küsûr milyon ehl-i imânın yegâne Nebiyy-i zî-şân ve mükerreminin lisân-ı dürrer-bâr-ı risâlet-penâhîsinden şeref-sânih olan bir hadis-i şerîf⁴⁶, böyle bî-misl bir şehir-i latîfi ehl-i İslâm'a bahş ve ihsân ediversin!!..

Hiçbir zamân hâtırımdan çıkmıyor. Harb seneleri içinde bir gün Alman müsteşriklerinden birisi, mu'cizât-ı Hazret-i Peygamberî hakkında münkirâne bir sûretde beyân-ı efkâr ederken o gün demişdim ki: Üç yüz küsûr milyon ehl-i İslâm'ı asırlardan beri kemâl-i şân u şerefle pâyidâr eden ve hâlen de mes'ûd ve terfîh eden kelime-i tevhîdden büyük bir mucize tasavvur edilir mi?

Bedihiyyât-ı târihiyedendir: İspanya'daki âbidât-ı İslâmiyye o âlû'l-âl⁴⁷ medeniyet-i celileyi Avrupa'da bile hâlâ temsil eylemekdedir. Uzatmayayım, ben Hazret-i Fâtih'i, ale'l-husûs ve't-tâzîm kendisinin bir kat daha tetvîc ve i'lâ⁴⁸ eylediğı saltanat-ı garrâ-yı Ahmediye'yi tâ aksâ-yı idrâke kadar tevsî' ve

⁴³ Bu kelime, yazının Arap harfli aslında "almıyordum" şeklinde çıkmıştır. Biz sözün gelişine ve devamına bakarak onu "almıyorum" biçiminde düzelttik.

⁴⁴ Hayatını anlatırken temas ettiğimiz gibi, Hasan Said doğum yerinin Selanik, memleketinin İstanbul olduğunu bildirir. (*Hasan Said Çelebi Şiir Defterleri*, s. 139).

⁴⁵ Bu kelime, yazının aslında yanlışlıkla "cürmet" şeklinde çıkmıştır. Biz onun dizgici yanlış olduğu kanaatiyle "hürmet" biçiminde düzeltilmesini gerekli gördük.

⁴⁶ "İstanbul muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden emîr (kumandan) ne güzel emîr, onu fetheden ordu ne güzel ordudur." (Buhârî, *Târihu'l-kebir*, Haydarâbâd 1362, I, Kısım II, s. 81; Tirmizî, "Fiten", 58; Ahmed b. Hanbel, 4/ 335).

⁴⁷ Bu tamlama, yazının aslında "âlû'l-'âd" şeklinde çıkmıştır. Biz cümlemin bütününe göz önünde tutarak onu "âlû'l-'âl" biçiminde düzelttik.

⁴⁸ Bu kelime, yazının aslında "i'lân" şeklinde çıkmıştır. Cümlemin bütününe göz önünde tutarak onu "i'lâ" biçiminde düzelttik.

îsâl eden Cenâb-ı Selim-i Evvel'in bakıyye-i izâm-ı hümâyûnlarını yâd ellere terk edip de çöllere, esâs-ı irfândan bâid diyârlara gitmek nasıl tecvîz olunur?

**

Cuma günlerini, eyyâm-ı sâ'ireden ziyâde sever, ayn-ı zamânda Cuma'ya karşı kalbimde bir hürmet beslerim. İhtimâl terbiye-i ictimâiyye ve muhîtiyenin te'siridir. İşte geçen Cuma, şu mütehassis olduğum hürmet ve muhabbeti bütün teferruâtıyla icrâya karar verdim. Evden çıkar çıkmaz erkenden Ayasofya Câmi'-i Şerifi'nin avlusundaki kahvehânede an'anevî bir sabâh kahvesi içerken âşinâlarımdan bir zât; "Mühim bir işiniz yoksa şu türbeleri ziyâret edelim; çinileri, çalınanları görelim" dedi. Şu dâveti câna minnet telakkî ederek birlikde evvelâ Sultân Selim-i Sâni'nin türbesini ziyâret etdik. Meğer çalınan çiniler bu türbe-i zarîfe-i şâhânenin kapısından aşırılmış değil mi?. Ber-mûtâd çinileri sökülün yere beyâz bir badana çekilmiş! O güzelliği bir beyâz kefen örtmüş!

Bir mahfilde kâbiliyet-i idâriyemiz hakkında rûfekâmla hasbihâl ederken "Burnunun ucunda, muhterik Dâhiliye Nezâreti binâsını yapıramayacak derecelerde tahrîbkâr bir idâreden -taşralar şöyle dursun- pâyitahtın i'mârını beklemek ne kadar abesdir!" dedim. Hattâ Mütâreke'yi müteâkib Konya'yı ziyâretimde orasını da eskisinden ziyâde harâb ve perîşân bulmuş ve orada intişâr eden *İbret* ceride-i üsbüiyyesinde biraz evvel yazdığım satırları müdellelen ve tafsilen yazmışım...

İşte böyle emsâlsiz bir şehir-i muhteşem-i târihiyi eslâf-ı kirâm-ı güzünimiz, bizlere birçok hazîneleriyle, bülend ve şâheser âbidât ile bergüzâr bıraktığı hâlde maa'l-esef bunca tecârib-i fecia ve avâkıb-ı mü'essifeye rağmen tahrîb ediyoruz!.. Bir cep sâati minesi gibi ince ince ve elvân-ı muhtelifle işlenmiş nefis ve dil-rubâ çiniler birer birer sökülüp ağırlığının belki yirmi misli bir bahâ ile ecânibe, şuraya buraya satılıyor!.. Bu da kâfi değilmiş gibi türbedârlardan bâzıları beş gurusluk ale'l-âde bir tesbîhi, "Burada medfûn pâdişâhın tesbihlerindendir" diye ecânibe yüksek fiatlarla satıyorlarmış! Bilhâssa Mebânî-i Hayriye Müdüriyeti'ne gidip bu çirkin ahz u itâyı lehül-hamd men' etdirebilirim!...

Acebâ bu sevimli İstanbulumuzun hakîkî sâhibleri yok mudur?! İdâre-i sâbika zamânında mukaddesât-ı milliye şuna, buna bahşedilir; kimse de ağzını açmazdı. Artık bundan sonra da sükûta mecbûr muyuz? Me'mûrlarını müreffehen yaşatan, mâh-be-mâh maâşâtını tesviye eden ortada koca bir Evkâf Nezâreti var. Bu nezâretin de muhtelif ve müteaddid şuaabâtı mevcûd. Taksîm-i a'mâl gibi, vezâ'if-i evkâf şuaabâta inkisâm eylemiş. Şu evkâfın bu sâhibsiz, târihi, şâhâne türbeleri ve bilhâssa mefâhir-i milliyemizden olan bu yâdigâr-ı eslâfî muhâfaza edeceğim diye tahrîb etdirmesi, hamîyyet-i dîniyye ve

vicdâniyye ile te'lif kabûl eder mi? Artık bundan sonra türbeler mi soyulup satılacak!...

Geçenlerde mâlûm bir sârik Hazret-i Hâlid'in türbe-i şerîfesindeki çinileri aşırımsdı. Polis Müdüriyeti fâilini derdest edebildi ve kısmen de mesrûk çiniler yerine konuldu. Aşağı yukarı dört ayı tecâvüz ediyor, bu Sultân Selim-i Sâni türbesinden çalınanlardan hiç bir haber çıkmadı! O çalınan çinilerin yerlerini yakından tedkik etdim. Değil dört beş parçasının bir dâne çininin bile sökülüp çalınması sâatlere mütevakıf. Fi'l-i sirkatin gece vukû' bulması ise adimül'imkân. Çünkü câmi'-i şerîf inzibât askerlerinin dâimâ taht-ı muhâfazasında. Sâniyen gece türbe kapısında mumla veyâ fenerle sökülme ameliyesinin hem de sâatlerce devâmı, kat'iyen vârid-i hâtır olamaz. Şu hâlde o hâ'in sârik kimdir ve ne sûretle kapının çinilerini sökmüş? Burasını makâmât-ı âidesinden soruyorum.

Bir ay evvel Şehzâde Câmi'-i Şerîfi dâhilindeki türbeleri ziyâret etmeğe gitmişdim. Bereket versin Şehzâde Cihângir Sultân'ı ziyâret edebildim. Maa't-teessüf diğer türbelerin türbedârlığını bulmak nasib olmadı!.. Bir iki gün sonra da evkâf müsteşârı beyefendinin nazar-ı dikkatlerini celbetdim. Mevsûku'l-kelim bir zât hikâye etdi. Şehzâde-i müşârun ileyhin sandûkası üzerinde kendisine âid kırmızı kadîfeden mâmûl, Buhâra tarzında hâs sırmalı bir elbise mevcûd imiş. Birçok zamânlardan beri bu kıymetdâr elbise-i târihiyye ortadan kalkmış! Hattâ evkâf müzesinde bile yok. Sonra hemşiresinin sandûkası üzerindeki kıymetdâr yemeniler⁴⁹ de yok. Acebâ bunlar nerededir, bunu da dâire-i âidesinden soruyorum?...

Mevcûda bir çivi çakamayacak kadar âtıl bir uzuv, o mevcûdu tahrîb ve ifnâ ederse artık işin neye mûncer olacağını düşünmeli! Hâlâ bir devre-i intibâh başlamayacak mı?

İddiâ ve te'mîn ederim ki: Evkâfın vâridât-ı hâzırasıyla hem kendisi ve hem teferruâtı hüsn-i idâre edildikten sonra bakıyye-i vâridât ile bütün devâ'ir-i merkeziye maâşâtı muntazaman tevzi' edilir...

Kâri'n-i kirâm şu cümleyi mübâlagaya haml buyurmasınlar. Herkes bilir ki Galatasarâyı civârında ayda yirmi beş liraya dükkân isticâr edilmez. Lâkin evkâfa âid olursa belki bu fiatdan da dün bir bedel mukâbilinde dükkân isticâr etmek mümkündür!... Geçenlerde Kırstal Gazinosu'nun mâcerâ-yı icârını bütün cerâ'id-i yevmiyye uzun uzadıya yazmışdı!.. Makâmât-ı âliyyeyi işgâl buyuran zevât-ı kirâm bu gibi mesâ'ilde hissiyâta tebaiyyetden ziyâde

⁴⁹ Bu cümledeki "sandûkası üzerindeki kıymetdâr yemeniler" ibaresi, kâğıdın katlanmış olmasından dolayı açıkça görünmüyor. Onu, yarısı çıkan harflerin yardımıyla tahminen okuduk.

mes'elenin en hurde cihetlerini lutfen nazar-ı dikkate alırlarsa marazın nerede olduğuna derhâl ittılâ'-ı tām hâsıl ederler. Evkâf ber-mûtâd, dünyâ değer bir hazîneyi lemha-i basarda mahv ü ifnâ eder, nitekim de saât-be-sâat etmekte...

Matbûâtın uhde-i vicdâniyyesine terettüb eden şu vazîfe-i nazîfeyi şimdilik burada kesiyorum. Âdetâ bir türbe gibi sâmit ve sâkin duran merci'-i âidinden bu ahvâlin artık ref'ini tekrâr ricâ ve temennî ediyorum.⁵⁰ Makâm-ı âidi yoksa türbe-i Hazret-i Fâtih'de, diğer türbât-ı münîfede hükümrân olan o sükût-ı mülûkânenin mâverâ-yı ulviyyetindeki bir sille-i ikâz ve latme-i te'dibe mi intizâr ediyor?! Günâhdır, yazıkdır.

Erbâbına tevdî' edilmeyen emânât, dâ'imâ mahkûm-ı inkırâzdır... Bu vecîze-i hayâtiyeyi zamân, inkılâb, harb, hâdisât, tecârib birer sûretle isbât eyledi. Esâsen Kitâb-ı Mübînimiz bu emr-i celîli ezelden beri hepimizin sâmia-i idrâkine nefh ediyor⁵¹ ve hâlâ da etmekte... Artık ne diyeyim:

“Felekde baht utansın bî-nasib erbâb-ı himmetden”

İbn Mevlânâ Hasan Saîd

Alemdâr, 29 Receb 1339- 8 Nisan 1337 (8 Nisan 1921), nr. 12, s. 4.

Kuyumcubaşı Bîmârhanede???!?

Âbidîn Bey; bir kolayını bularak Paris'den İstanbul'a gelmişti. Aşağı yukarı on beş sene Paris'de serserî bir hayât geçirmekle berâber bir Fransız kadar Fransızcanın edebiyât-ı ibtidâiyyesini, inceliklerini, o müdhiş zekâsı sâyesinde elde etmişti.

Senelerce Paris'in zevk u safâ âlemlerinde ömür-güzâr oldukdan sonra İstanbul'da az para ile yaşamak ona pek girân geliyordu... Hâriciye Nezâreti'ndeki amcasının delâletiyle Avrupa'da şehbenderlik yâhûd konsolosluk gibi siyâsî bir me'mûriyet almak için usûlen verdiği istid'âsını kalem kalem dolaşırdıktan sonra me'mûrîn müdürünün resmî ağızla “İlk münhalde ârzûnuz tatmîn edilecektir!” cevâbına pek ziyâde canı sıkılmışdı. Çünkü rûhen tamâmiyle frenkleşmiş bir salon adamı için günler ve belki aylarca ümîd ve hayâl arkasında koşmak tabîatıyla müşkildi.

Nihâyet düşünüp taşındıktan sonra sarâyâ intisâba karâr verdi. Evvelâ amcasının delâletiyle Paris'deki Türk hürriyet-perverlerinin hayât-ı

⁵⁰ Bu kelime, yazının aslında sehven “ediyordum” şeklinde çıkmıştır. Biz onu “ediyorum” biçiminde düzelttik.

⁵¹ Burada “Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi (...) emreder. (...)” mealindeki ayet hatırlatılıyor. (Kur'an, Nisâ Suresi, 4/ 58).

husûsiyyesine dâ'ir jurnaller takdîm etmeği zihninden geçirdi. Hâlbuki o devirde bu mevzûa dâ'ir her gün binlerce jurnal yazılıyordu. Bu fikirden de vazgeçti. Tokatlıyan'ın bir köşesinde kendi kendine düşünürken babasından intikâl eden evi satarak tekrâr Paris'e dönmeği ve yine o serserî hayâtını ihyâ etmeği daha muvâfık buldu. İki üç gün sonra her şey olup bitmiş demekdi. Karamanlı bir bakkaldan pey akçesi olarak aldığı yüz aded sarı altunu cebine indirir indirmez Kapalıçarşı'dan soğuk ve yağmurlu bir günde geçerken gayr-ı irâdî ve gayr-ı ihtiyârî kuyumculara sapdı... Zâten öteden beri sâat, yüzük, kordon gibi zarîf şeylere pek ziyâde merâkı vardı. Câmekânlardaki mücevherâtı, şöylece bir gözden geçirdi; etiketine beş buçuk altun yazılmış şık bir yüzüğü pek ziyâde beğenerek dükkâna daldı. Câmekândan çıkarıp beş liraya pazarlığını yaparak yüzüğü parmağına takdı. Çıktığı dükkânın tam karşısındaki muazzam bir kuyumcu dükkânı, dükkânın geniş ve yekpâre camında altunla yazılmış "Zât-ı Hazret-i Pâdişâhının Kuyumcubaşısı... ilh." ibâresi birden bire zihnini alt üst etdi!

Âheste âheste Nûr-ı Osmâniye Caddesi'nden, Bâb-ı âlî'den, kar ve soğuğa rağmen elindeki şık şemsiyesiyle inerken, dimâğındaki programını tekmil ediyor. Artık vakit gâ'ib etmeksizin derhâl fi'liyât sâhasına geçmeğe karar vermişdi.

Pek ziyâde sevdiği Tokatlıyan'ın o münzevî köşesi Âbidin Bey'in ilhâm ve şeytanet menbaı idi. Kemâl-i huzûrla yemeğini yedikden sonra sigarasını tellendirdi. Üstüne, başına esâsen son derecede i'tinâ ederdi. İkindiye doğru izini belli etmeden Tokatlıyan'dan çıkarak doğruca bir şabkacı dükkânına girdi. Beğendiği şabkayı başına geçirmiş, fesini şabkacıda bırakmışdı. Kürklü paltosunun yakasını kaldırarak evvelâ potinlerini, lâstiklerini temizletti. Cadde-i Kebîr'den boş geçen şık bir kupaya atlayarak -tıbki Türkçesi az Fransız şivesiyle- arabacıya:

- Fransız Hastahânesi'nde dur!

emrini verdi. On dakîka sonra hastahânenin medhalinden geçerek doğruca ser-tabîbin odasına girdi. Ser-tabîb hem dâhiliye ve hem de asabiye mütehassısı idi. Ona, sebep-i mürâcaatını şu yolda anlattı:

- Muhterem doktor; küçük yaşda babasız kaldım. Bir müddet sonra annemin de vefât etdiğini Paris'de haber almışdım. Mühendis Mektebi'nde tahsilimi bitirdim. Dilber bir Fransız kızının dest-i izdivâcını taleb etdim. Fakat düğün masrafı epeyce bir yekûna bâliğ oluyordu. Hem bu işi gördürmek ve hem de senelerden beri mütehassir kaldığım amcamı ziyâret etmek üzere İstanbul'a geldim. Zâten bütün tahsil masraflarımı pek zengin olan amcam te'min

ediyordu... Bir de geldim ve gördüm ki zavallı amcam fenâ bir maraz-ı asabîye dūçâr olmuş!.. İkide birde “Hani benim mücevherlerim, pırlanta yüzüklerim, gerdanlıklarım... ilh.” diyor ve bana senelerden beri hasret olduğu hâlde samîmî samîmî konuşurken birden bire bu terâneleri tutduruyor. Vâkıâ saldırarak derecelerde deli değil ammâ, hastalık tezâyüd edecek olursa saldırmak ihtimâlini de düşündüm.. Şimdiden tedâvî edilirse daha iyi olacak. Lütfen hastahânenizde münâsib bir oda irâ'e ediniz, şimdiden bir aylık ücretini de takdîm ediyorum. Yarın olmazsa öbür gün hastamı muhakkak getiririm!.

Der demez, doktorun o dakikadan i'tibâren verdiği kısa bir emirle her şey ihzâr edilmişti. Âbidîn Bey, Fransızcaya pek iyi bilen bir Ermeni şivesiyle doktorun elini sıkarak hastahânedен çıkarken kapıcıları, odacıları bol bol bahşişlerle taltif etmişti. O geceyi pek müsterih geçirdi. Bununla berâber sabâha kadar yarı uyanık bir hâlde şeytanetkâr zekâsıyla konacağı girân-bahâ hazînenin hayâliyle oyalandı.

Şimdi, artık uyanmışdı. Ber-mu'tâd perukâra uğrayarak tuvaletini yaptırdı, kahvaltısını kemâl-i iştihâ ile yedi. Gidip gelmek şartıyla kirâladığı şık ve temiz bir kupaya atlayarak Nûr-ı Osmâniye'ye çekmesini emretti. Araba bu şık ve kibâr Fransız'ı çarşının kapısında bekliyordu.. Ciddî adımlarla doğruca kuyumcubaşının dükkânına girdi. Tabîi hâlimden ve tavrından yağlı bir müşteriye zavallı kuyumcubaşı nezâketle ve yerlere eğilerek istikbâl etmişti. Ne çâre ki kuyumcubaşı Fransızca bilmiyordu. Hâlbuki Âbidîn Bey, Paris'den yeni gelmiş bir Fransızdı!! Kuyumcubaşı hemen oğlunu çağırttı. Oğlunun tercümanlığı sayesinde bu yağlı müşterinin maksad-ı ziyâretini sabırsızca dinliyordu.. Âbidîn Bey kendini Taksim'deki Fransız Hastahânesinin ser-tabîbinin yeğeni olarak takdîm etdikden sonra sözüne şöylece devâm etmişti:

- Beni amcam Fransa'da okutdu. Babam ben çocukken vefât etmişti. Mektebi bitirdim. Paris şehir-emânetinin ikinci mühendisiyim. Orada evleneceğim ve tabîi bu masrafları hep amcam der-uhde etdi. Şimdi müstakbel zevcem için şark tarzında yapılmış başlıklar, gerdanlıklar alacağız. Tabîi amcam hastahânedен ayrılamaz. Numûnelerinizi alınız, araba bizi bekliyor, birlikde hastahâneye kadar gider ve hemen iştirâ edilecek mücevherâtın pazarlığını yaparız. Çünkü iki gün sonra Paris'e dönmek mecbûriyetindeyim.

Bu tatlı sözler, tatlı ve yağlı alış veriş Ermeni kuyumcubaşısı pek ziyâde sevindirmişti. Derhâl pırlantalı taclar, gerdanlıklar, tek taş zümrüd ve yâkut ve pırlanta yüzükler büyük bir el çantasına yerleştirildikten sonra her ikisi de bekleyen kupaya binerek doğruca hastahâneye doğru gidiyorlardı.

Aldıkları bol bol bahşişlerle sermest olmuş kapıcıların, odacıların secde eder gibi inhinâlarıyla istikbâl edilen bu iki zâ'ir doğruca ser-tabîbin husûsî odasının yanındaki odaya idhâl edilmişdi. Aynı zamanda o odanın diğer kapısından da ser-tabîbin husûsî hücre-i mesâîsine giriliyordu.

Âbidîn Bey; (kuyumcubaşıya nazaran ser-tabîbin yeğeni Fransız Mösyö Pol) zarîf bir Fransız şîvesine bir iki Türkçe yarım yamalak kelime ilâvesiyle, işâretlerle bitişik odadaki amcasına elmasları göstereceğini kuyumcuya ifhâm eder. Orta kapıdan da elmas çantasını gûyâ kendi husûsî el çantası imiş gibi tutarak doktora hitaben:

- Azîz doktor; hastamı getirdim. İçerdeki oda[da]dır. Bir çâryek [çeyrek] sonra nöbet başlar! “Elmaslarım, yüzüklerim, pırlantalarım” diye sayıklayacak. Siz tedâvisini ifâ edersiniz. Ben akşam uğrar ve sizden hasta hakkında tafsîlât alırım.

diyip, çantayla birlikte hastahâneyi ve hattâ İstanbul’u Âbidîn Bey ebediyyen terk eder!

Aradan bir çâryek [çeyrek] sâat geçer. Gelen giden yok! Yarım sâat olur, kimseler yok!.. Ortalık eni konu kararmış. Kar etrafı sarmış.. Zavallı kuyumcubaşı aynı zamânda ayş ü nûşa mübtelâ ve fevkalâde zenperest imiş. Odada nasılsa gözüne ilişen elektrik düğmesine basar. Kapıyı açarak içeri giren hasta bakıcıya:

- Akşam oldu azîzim; zarar yok, elmaslar burada kalsın. Burası gâyet emîn bir yerdir. Yarın sabâh gelirim, hesâbını görürüz.

demesini müteâkib evvelden yeni bir deli geldiğinden haberdâr olan hastahânenin bütün me'mûrları gibi bu da cevâben:

- Biraz daha istirâhat buyurunuz!

hitâbıyla kapıyı kapayıp gider. Asabî Ermeni büsbütün şaşırır. Oda içinde hızlı adımlarla dolaşarak bir türlü asabiyet ve heyecânını def' edemediği gibi hakikaten delirmeğe de başlar!.. Kapıları tekmeler. İşte tam bu sırada iki azılı gardiyan içeriye girerek kuyumcubaşayı tepeden tırnağa kadar soymağa başlarlar. Herîf ne olduğunun ve ne olacağının hâlâ farkında değil. Sımsıkı elini, kolunu bağlayıp doğruca (o soğuk karda, kışda) bîcâreyi duş odasına götürüler. Mükemmel bir soğuk su banyosu! “Elmaslarım!” dedikçe tekerrür eder. Gece kezâ azıcık sesini çıkarsa hemen soğuk su banyosu, aynı zamânda cebren içirilen “müshil”den bîcârenin imânı gevrer!...

Kuyumcunun oğlu Leon, babasının bu ânî üç günlük gaybûbetini ber-mu'tâd Ada'da, şurada, burada zen-perestliğe haml ve atf ederse de dördüncü gün mecbûren polise babasının gâ'ib olduğunu ihbâr eder. Tahkikât, tarassudlar hep boşuna çıkar. Nihâyet Leon, o vakitler zabtiye nâzırı olan Şefik Paşa'nın huzûruna çıkarılır. Mes'eleyi birer birer çocuk anladır... Terfik olunan iki sivil me'mûrla Leon, Fransız Hastahânesi'ne gönderilir!... Sorgu suâlden sonra ber-mu'tâd soğuk su banyosuna sokulan babasını banyonun penceresinden gösterirler!

- Baba bu ne hâldir?

demeğe kalmaz, kuyumcubaşı:

- Sus ol!

- Canım niye sus olacağım? Elmasları ne yaptın?

- Bırak elması filân, onu sonra anlatırım. Vazgeç!...

Şu muhâvereden iş anlaşılır.. Derhâl herîfi hastahânedan çıkarırlar. Tabîatıyla kuyumcubaşının bu mâcerâsı Abdülhamîd'e aksedince sâatlerce gülmeden katılan Abdülhamîd bendegânına irâde ederek:

- Kuyumcunun beş bin lira zararını veriniz. Yalnız bu vak'anın kahramanını bulup getirin ve kendisini afvetdiğimi ve hattâ ayrıca ona da beş bin altın ihsân verdiğimi tebşîr ediniz! derse de Âbidin Bey, çokdan Paris'i boylar. Bir türlü izine bile İstanbul zâbitası dest-res olamaz...

Abdülhamîd'in pek ziyâde hoşuna giden bu vak'a, birkaç gün sonra merhûm Abdürrezzâk tarafından huzûrda temsîl olunur.

Hasan Saîd.

(Yıldız, 1 Kânûn-ı Sâni 1341/ 1 Ocak 1925, nr. 5, s. 15-18).

Tarikatlar

Türkiye'de ve bütün âlem-i İslâm'da kaç tarikat vardır- Dönen, oturup, ayakda, el ele tutarak deverân eden tarikatlar- Rifâi âyini -Kıyâmiler- Hilâfet nasıl verilir- Nasıl derviş olunur-

Bizdeki tarikatları, bir tasnîf-i i'tibârî olmak üzere üç kısma tefrîk etmek icâb ediyor: "Deverânî", "kıyâmî", kuûdî". Bu tasnîf; tarikatların zikir ve âyin i'tibârıyla birbirlerinden şeklen -esâsen değil- nasıl ayrıldıklarını müdellelen

izâh edecektir. Bu i'tibârla evvelâ “kıyâmî” dediğim ve İstanbul'dan başlayarak sâ'ir İslâm memleketlerinde, Türkiye'nin diğer şehir ve kasabalarında yüzbinlerce ve belki daha ziyâde sâlikleri bulunan tarikatlara, târihen, şeklen ve zikir âyîn nokta-i nazarından şöylece mücmel bir nazar atfedelim:

“Kıyâmî”ler, yânî ayakda zikir ve tevhîd (icrâ-yı âyîn) eden tarikatların isimleri bunlardır: “Rifâî”, “Sa'dî”, “Bedevî”, “Şâzelî”, “Desûkî”, “Sühreverdi” ilh.

Rifâîler: Bu tarikatın mü'essis ve pîşvâsı “Seyyid Ahmed er-Rifâî” Hazretleri'dir. Tarikat ve silsile-i neseb i'tibâriyle de Cenâb-ı Peygamber'in evlâdındandır. 500 [M 1106-1107] ilâ 512 [M 1118] târih-i hicrîsinde Irak'ın, Vâsıt şehrinde tevellüd ederek 578 [M 1182] târihinde bu şehre tâbi' Ümmüabîde karyesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Fazl ü irfânı tavsîfden müstağnî olduğu gibi Arabca ve sûfiyâne pek çok eş'ârı vardır.^[1]

Kıyâmî tarikatlara umûmî bir nazar:

Hemen hemen kısm-ı âzamı Arabistân'da doğan bu tarikatların Türkler arasında târih-i intişârını aded-i târihî ile tesbît etmek mümkün değildir. Yalnız Arabistan'la Türkler arasında ictimâî münâsebâtın mebd'e'yle o râbitaların tevessü'ü bir fikr-i icmâlî verebilir... Nâcîz kanâatime göre, Arabistân'da mü'esses tarikatların, Türkler arasında tevessü' ve intişârı “Selîm-i Evvel”in Mısır ve Arabistân fütûhâtından sonra başlamaktadır.

Kıyâmîler neden ayakda kalmışlar?

Pamuk gibi bembeyaz ve tertemiz sakalıyla İstanbul'daki Rifâî meşâyihinin en yaşlısı ve en “kıdem”lisi olan Odabaşı şeyhi Ahmed Efendi'den, bir gün “Niçin sizlere kıyâmî derler?” diye sormuşdum.

Cevâben, zarîf ve asır-dide şeyh efendi: “İstanbul'a ilk def'a Nakşîler gelip buldukları yere oturmuşlar! Ondan sonra Mevlevîler gelmiş, buldukları yerde dönmeğe başlamışlar! Nihâyet bizimkiler gelince ne oturacak ne de dönecek bir yer bulamayınca bi'z-zarûre ayakda kalmışlar!!” demişdi.

İşte şu zarîf teşbihli tasvîrin ifâdesinden de anlaşıldığı vech üzre İstanbul'da, ilk def'a Nakşî biraz sonra Mevlevî, sırasıyla diğer turuk-ı alîyye te'essüs etmiştir.

İstanbul'daki Rifâî dergâhlarının en eskisi, Üsküdar'daki Pencşenbih [Perşembe] Tekkesi'dir. Rifâîler, bu dergâha “âsitâne” ıtlâk ederler. Ve herhangi

^[1] Tarikat-ı Rifâîye'nin muhtelif târihlerde te'essüs eden şu'beleri: Harîriyye, Keyyâliyye, Nûriyye, İzzîyye, Fenâriyye, Burhâniyye, Fazliyye, Cendeliyye, Dirîniyye, Cemîliyye, Atâiyye, Sebsebiyye, İmâdiyye, Sayyâdiyye, Katnâniyye.

Rifâî tekkesine, Üsküdüardaki “âsitâne” şeyhi gidecek olursa, bu zâtı hürmeten makâm postuna oturturlar. Zikir ve tevhîde ekseriyâ o zât ibtidâr eder.

Kıyâmî tarikatlarından her hangisine nasıl intisâb olunur?

Bu tarikatlardan birine intisâb etmek isteyen kimse bizzât intisâb edeceği tarikatin yâhûd dergâhın şeyhini ziyâret ederek fikrini şeyhe doğrudan doğruya hikâyeye eder. Bâzan da şeyh efendi, bulunduğu mahalledeki zevâtdan bir veyâ birkaçını -derece-i kabiliyetine göre- dervîş yapar. Zâten öteden beri İstanbulluların bir kısmı da tarikatlara bilâ-kayd ü şart meclûbdur. Hele izbe ve İstanbul'un eski mahallelerindeki tekkeler; o mahalle sükkânının haftada birer gün vicdânen, daha doğrusu an'ane te'sirâtıyla ziyâretgâhtır. İşte bu gibi esbâb ve te'sir ilcâsıyla dervîş olacak zâta evvelâ hurma, zeytin yutdurulur veyâhûd şerbet içirilir; “kelime-i tevhîd” telkîn olunur. Artık o sâatden itibaren tarikat-i Rifâiyyeye intisâb edilir.

Kravatlı, redingotlu efendi sarık sarmış, cübbe giymiş?

Dervîş, me'mûrinden ise artık tekke gününde o kıyâfetle dergâha gelmez. Gelişigüzel tedârik edilmiş bir hayderî, bir arakiyye alınıp üzerine bir de siyâh sarık sarıldı mı dervîşliğin şekli nevâkısı da bu sûretle ikmâl edilmiş olur.

Eğer intisâb eden dervîşin farazâ okuyup yazması olmazsa, ona ilk vazife olmak üzere “paşmakçılık” (dergâha gelen züvvâr ve muhibbânın ve meşâyihın ayakkabılarını muhâfaza etmek) hizmeti tevcih olunur.

Bu hizmetler; paşmakçılıktan başlayarak sırasıyla “kahve nakîbi” (kahve pişiren), meydân nakîbi ve sâ'ire gibi unvân ve derecât ile tayy olunur.

İstanbul'daki Rifâî Dergâhları

İstanbul'da vaktiyle -Üsküdar ve Beyoğlu da dâhil olduğu hâlde- otuzu mütecâviz Rifâî dergâhı mevcûd imiş. Bunların el-hâletü hâzihi bir kısmını hânümân-sûz yangınlar, bir kısmını da evkâfın lâkaydîsi mahvetmiştir. İcrâ-yı âyîn eden Rifâî dergâhları onbeş kadardır.

Âyîn-i Rifâî nasıl icrâ olunur?

Dergâhın icrâ-yı âyîn edeceği muayyen günden o dergâhın muhibbân ve dervîşânı -polis bile olsa dâ'iresinden ruhsat istihsâl ederek- dergâha gelir, hırkasını giyer, sarığını da sarar. Doğruca şeyhinin elini öpdükden sonra vazîfesine başlar. Teker teker ve bâzan müctemian diğer muhibbân, meşâyih gelirler. Kahveler içilir; meclisin derece-i irfânına göre musâhabenin⁵² envâ' ve

⁵² Bu kelime, makalede “musâhibinin” şeklinde çıkmıştır. Biz cümlemin bütününü göz önünde tutarak onu “musâhabenin” biçiminde düzelttik.

eşkâli değişir. Mukâbele, yâni⁵³ sâati hulûl eder etmez “nakîb” efendilerden biri yüksek sesle salavât getirir. Arkasından şeyh efendi “Fâtiha” der demez, dervîşân yüksek sesle bir daha salavât getirdikten, Fâtiha da hafîyyen okundukdan sonra kâfile tevhîd-hâneye dâhil olur. Evvelâ vakit namâzi cemâatle edâ edilir ve bâdehu hep bir ağızdan “evrâd” okunur. Bu evrâd yarım sâat ve bâzan üç çâryek [çeyrek] sâat imtidâd eder. Evrâd kırâ’ati hitâm bulunca dervîşler, mihrâba karşı yüzleri dönük olduğu hâlde ayağa kalkarlar. Bunların meyânında başda şeyh efendi olduğu hâlde muhibbân ve meşâyih de ayağa kalkarlar. Mihrâbın sağ ve sol divârlarına müvâzî olmak üzre yere serilen postların başına “zâkirbaşı” oturur. Onun yanına diğer bir “zâkir”, sırasıyla üçer ve dörder kişiden ibâret zâkirler otururlar.

Şeyh efendi ayakda evvelâ hafîyyen besmele çeker ve akabinde “Fa’lem ennehu lâ ilâhe illallâh...”⁵⁴ diyerek âyîne ibtidâr eder.

Dervîşler, mutarrid ve uzun âhenkli kelime-i tevhîdi yek-âvâz bir tarzda okumağa başlarlar. Zâkirbaşı, ya Arabca ve yâhûd Türkçe ekseriyâ uşşâk nağmesinden terennüm ettiği na’t-ı şerîfi müteâkib zâkirleri hep bir ağızdan ilâhî okumağa başlarlar... Zikirciler, (yâni kelime-i tevhîdi tarz-ı mahsûsuyla hep bir ağızdan okuyanlar) gerek mûsıkînin te’sîriyle gerek i’tiyâd-ı an’aneviye tebaiyyetle muttarid vaziyetlerle sağa sola sallanırlar. Şeyh efendi, zikrin karışmamasını te’mîn için arada bir ayağıyla yere vurur; nev’ummâ ayakla “tempo” tutar.

“Lâ ilâhe illallâh...” sadâsı semâ’hânedan ayyûka çıkar. Mânevî bir cûş u hurûş tevhîdhâneyi doldurur... Bütün kalbler dünyâyı unuturlar... Vakt ü zamânıyla mukâbeleye yetişemeyen meşâyihden biri gelince derhâl mihrâbın önünde “baş keser” ve hafîyyen bir Fâtiha okuyarak yüzünü halka-i tevhîde doğru çevirdiği zamân dergâhın şeyhi ile karşılaşır. Ve her ikisi birbirinin elini öper. Gelen şeyh efendiyi de kutuphâneye çeker.

“Kutubhâne” neresidir?

“Zâkir”lerin oturdukları postların arkası “kutubhâne”dir. O mahalde, meşâyihden başka kimse duramaz. Meşâyihî da ya bizzât şeyh efendi çeker veyâhûd şeyhin halîfesi çeker.

Âyinde “Halîfe”ler, “Nakîb”ler Ne Yapar?

Âyinin devâmı müddetince “nakîb”ler makâm postunun (ki “topuzlar, muhtelif kılıçlar, şişler, tesbîhler, asâlar, Rifâî ve kıyâmî dergâhlarında mihrâbın mânevî müzeyyenâtıdır. İşte şeyhin siyâh veyâhûd kırmızı postu da burada

⁵³ Bundan sonra bir kelimenin noksan olduğunu tahmin ediyoruz.

⁵⁴ “Bil ki, Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.” (Kur’an, Muhammed Suresi, 47/ 19).

durur.) sağında ve solunda dururlar. Haydarilerinin üzerinden bellerine iri ve kalın düğümlerle birer kuşak bağlıdır. Bunlar âyîn esnâsında dervîşlere “takiye” dağıtırlar; terleyen dervîşânın cübbesini alırlar; okunacak çocuk veya hasta çamaşırlarını dolaşıdırırlar; beli ağrıyıp da şeyh efendiye esnâ-yı zikirde kendini çiğnetenleri makâm postunun önünde usûlü vechle yüzü koyun yere uzatırlar.

Şeyh Efendi Hastayı Nasıl Çiğner?

Müzmin bel ağrıları, müz'ic romatizmaya mübtelâ ve bu hastalıkların okuyup üflemekle! geçeceğine mu'tekid olanlar, ekseriyâ kendilerini şeyhe çiğnetirler. Postun iki tarafındaki “nakîb”lerin kollarına ağırlığını tahmîl eden şeyh efendi, okuyarak hastanın üzerine çıkar; ense kökünden başlayarak ayaklarına kadar hastanın üzerinde yürür. Bâzan sıra sıra mahalle çocukları da bilâ-sebeb uzanırlar. Bâzı şeyhler, kerâmet savurmak kabîlinden bu mâsûm çocukları çiğnerlerse de bütün kuvvetlerini, ağırlıklarını “nakîb”lere tahmîl ederler. Âyîn, lafza-i celâl ile hitâma erer...

Kelime-i tevhîd, inişli çıkışlı mûsıkî makâmlarının seyrine göre yüksek sesden kalbî bir mecrâyâ dökülür. Artık gırtlığın harhara-i mahsûsasıyla şehîk ve zefîr birbirine karışır ve kelime-i tevhîd anlaşılamayacak bir telaffuzla hitâm bulur. Eğer o gün dergâhda turuk-ı sâ'ireden birkaç şeyh varsa, şeyh efendi bunların en “kıdem”lisine lafza-i celâle ibtidâr etmek husûsunu tevdî' eder. Hele o şeyh “kıyâmî” tarikatlarından birine mensûb olursa iki sâatden beri yorulan, gırtlığı kuruyan şeyh efendinin kalbine su serpilir!... Çünkü bakıyye-i âyînin ikmâlini ona tevdî' etmiştir.

Mihrâbdaki Topuzlar, Şişler Ne Zamân İsti'mâl Edilir?

Artık lafza-i celâl muttarid ve muntazam bir âheng-i mahsûsuyla okunmağa başlar. Ber-mu'tâd zâkirler feryâd eder; dervîşler aşk ve şevkle sıçrarlar. İşte bu sırada ârzû edenlerden biri şeyh efendiye mihrâbda niyâz ederek aldığı saçaklı topuzu avuçlarının içinde çevirmeğe başlar. Bir taraftan ağzıyla ism-i celâl okur; diğer taraftan topuzu döne döne havâyâ fırlatır. Topuz inerken sür'atle ve eliyle saplanacağı mahalle seyrini tanzîm eder. Ekseriyâ omuzun boş etine topuz girer.

İnce şişleri, şeyh efendi mütehammil dervîşlerin yanaklarından sokup çıkarır, bâzılarını kabâhatine binâen semâ'hânenin bir direğine şişle avurdlarından çakar! Zavâllı dervîş, o vaziyetde bir çâryek sâat ve bâzan yarım sâat çakılı kalır. Bu şiş sokmaya, topuz isti'mâline, kılıç kullanmağa “burhân” derler. Hâsılı bu minvâl üzre ism-i celâl hitâm bulur, gülbang çekilir. Fâtihalarla âyîne hitâm verilir. Bir Rıfâi dergâhında namâz, evrâd-ı tilâveti, âyîn vasatî olarak iki sâatde hitâm bulur.

Bedevîler- 596 [M 1199-1200] târîh-i hicrîsinde, tarîkat-i Bedeviyye'nin mü'essisi olan Seyyid Ahmed el-Bedevî Hazretleri Fas'da tevellüd ederek 675 [M 1276] târihinde Tanta'da vefât etmiştir. Neseben kezâ bu zât da Cenâb-ı Peygamber Efendimiz'e müntehî olur. Pederleriyle (Ahmed⁵⁵ ibn İbrâhîm) otuz yaşında olduğu hâlde farîza-i haccı edâ etmiştir. El-yevm Tanta şehrindeki kabirleri pek çok kimselerin ve bilhâssa Mısırlıların ziyâretgâhıdır. Her sene miâdında sırf bu zâtın envâr-ı rûhâniyetinden müstenîr olmak emeliyle Mısırlılar Tanta'da muazzam bir ictimâ' akd ederlermiş. Geceli gündüzlü devâm eden bu ictimâ'da bâzı mü'essif ve çirkin ahvâlin tekerrür ettiğini Mısır'da uzun müddet ikâmet eden bir zât hikâye etmişti. Biraz evvel arz ettiğim gibi tarîkat-ı Bedeviyye, Rifâîlerle berâber İstanbul'a gelmiştir.^[2] Bedevîlerin İstanbul'da muhtelif yerlerde dergâhları vardır. Kezâ bunlar da Rifâîler, Sâdîler gibi icrâ-yı âyîn ederler; beyâz sarık yerine yünden kırmızı sarık sararlar. Bunlarda da “nekâbet”, “hilâfet”, usûlleri birdir. Tarz-ı tebliğ ve pîrânın isimleri tahavvül eder. Yalnız “Bedevî Topu” dedikleri bir şekli-i zikr vardır ki nevummâ “deverân”a benzer. Fakat dervişler, o rütbe birbirlerine sımsıkı, omuz omuza bitişerek zikrederler. Bir de ayrıca “Beyyûmî” dedikleri bir zikir daha vardır. Ağzıdan lafza-i celâl tertibiyle icrâ olunur.

Desûkîler: Seyyid İbrâhîm Desûkî Hazretleri, bu tarîkatin mü'essisidir. Nil'in sâhilindeki “Desûk” beldesinde hicretin 653'üncü [M 1255-56] senesinde doğmuş ve 693 [M 1293-94] târihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir.⁵⁶ Evlâd-ı Peygamberîdendir. İstanbul'da bu tarîka mensûb dergâh yoktur. Burada ve Anadolu'da ale'l-ekser taammüm eden kıyâmî tarîklarını biraz evvel arz eylemişdim.

Sühreverdiler de başlı başına bir tarîk ise de İstanbul'da ve taşrada Sühreverdiyyeden dergâh mevcûd değildir. Bütün tarîkatların pîrân ve azîzânından kısm-ı âzamı müşârûn ileyhden tarîkaten ahz-ı feyz ederler. İşte kıyâmî tarîkatları bunlardır.

Sâdîler- Tarîkat-i Sâdiyye'nin mü'essis ve pîşvâsı olan Seyyid Sâdeddîn el-Cebâvî Hazretleri, hicretin 593 [M 1196-97] senesinde Havran'[da] tevellüd etmiştir. Bir müddet sonra “Cebâ” beldesinde tavattun etmiş, ve Şam'da da neşr-i tarîkat ve maârif etmiştir. Yüz yedi yaşında oldukları hâlde hicretin

⁵⁵ Bu ism makalede “Alî” şeklinde çıkmıştır. Bedeviyye tarîkatı kurucusunun baba adı Ahmed olduğu için (Kara, 1989, s. 47) biz böyle düzelttik.

^[2] Bedeviyye'nin şubeleri: Şinnâviyye, Sütûhiyye, Halebiyye, Ulvâniyye, Abdülâlîyye, Bernesiyye, Cevheriyye.

⁵⁶ İbrâhîm Desûkî'nin 633 (M 1235)'te doğduğu, 676 (M 1277) yılında vefat ettiği de rivayet olunur. (Demirci, 1994, s. 212).

700 [1300-1301] târihinde “Cebâ”da irtihal-i dâr-ı bekâ eylemiştir.⁵⁷ El-yevm merkadleri ziyâretgâh-ı âşıkândır.^[3]

İstanbul’un Sâdî dergâhları, Rifâî tekkeleri kadardır. Evvelleri Koğacılar’da Sâdî âsitânesinde, Fâtih’de “Ejder”, Kasımpaşa’da “Ebû’r-Rızâ” dergâhlarında geceleri bile âyînler icrâ edilirdi. Şimdi hemân hemân gece dergâhları sönük bir hâldedir.

Sâdilerde de usûl-i âyîn, aynıyle Rifâîler gibidir. O tarzda mukâbele icrâ olunur. Yalnız Sâdiler arakiyye üzerine beyâz yün sarık sararlar. Evrâd ü ezkârda hazret-i pîrin ismi değişir; diğer elfâz ve kelimât aynıyle tekrâr olunur.

Şiş kullanmak usûlü evvelleri sırf Rifâîlere âid iken ve hattâ bu tarîkatin başlıca erkânından addolunurken bilâhire Sâdî dergâhlarında da isti’mâl edilmeğe başlanmışdır.

Ale’l-umûm Kıyâmî Tarîklarda “Hilâfet” Merâsimi

Paşmak nakîbliğinden başlayarak meydân nakîbliği ve sâ’ireyi senelerce ifâ edip de herhangi bir kıyâmî tekkesinin “kıdem”li mürîdânı sırasına giren ve derece, revâbıt ve kâbiliyâtına nazaran hilâfete kesb-i istihkâk eden mürîdin hilâfet merâsimi tantanalı bir sûretde icrâ olunur. Hilâfet veren şeyh efendinin dergâhına meşâyih, mahalleli, muhibbân on beş yirmi gün evvel tezkirelerle dâvet olunur. Hilâfet alacak zât, şeyhine eğer zengin ise bir takım elbise yapdırır. Tabûi kendine de yapdırır. O günkü yemek, kahve ve sâ’ire masraflarını da te’mîn eder.

Hilâfet alacak zâtın önünde rehberi yürür. Sağında, solunda yine bir rehber yürür. Şeyhler alâ-merâtibihim postlara otururlar. Semâ’hânenin cümle kapısından istihlâf edilecek zât adım adım şeyhinin huzûruna îsâl olunurken her üç adımda birer kere “Es-selâmu aleykûm yâ ehli’t-tarika” derler. Şeyh efendi de “ve aleykûmü’s-selâm... ilh.” [şeklinde] cevâb verir. Nihâyet şeyh efendiyle postun önünde baş başa kalırlar. Üstleri beyâz bir örtüyle örtülür ve muttasıl dervişler yüksek sesle kelime-i tevhîd okurlar. İşte burada sırr-ı hilâfet tefhîm olunur.

1 Kânûn-ı Sâni 341 (1 Ocak 1925).

İbn Mevlânâ Hasan Saîd (Yıldız, 1 Şubat 1341-1 Şubat 1925, nr. 6, s. 10-11, 14).

⁵⁷ Sâdeddin el-Cebâvî’nin doğum ve vefat yılı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu konuda ciddi bir araştırma yapan Muhammed Gazi Hüseyin Ağa, 460-575 (M 1068-1180) yıllarının diğerlerine göre daha doğru olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Yücer, 2008, s. 387).

^[3] Tarikat-i Sâdiyye şubeleri: Tağlibiyye, Vefâiyye.

KAYNAKÇA

Albayrak, S. (1996). *Son devir Osmanlı uleması*. C. I-V. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ali Ekrem (1327). *Zılâl-i İlham*, Sabah Matbaası, İstanbul.

Ali Enver (1309). *Semâhâne-i Edeb*, Âlem Matbaası, İstanbul.

“Âsâr-ı Münteşire” (10 Temmuz 1330/ 23 Temmuz 1914). Sabah, nr. 8926, s. 4.

AYAN, Hüseyin (1981). *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Erzurum.

DEMİRCİ, Mehmet (1994). “Desûkî İbrâhim b. Abdülazîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 9, s.s. 212-213.

Emrâh-ı Erzurûmî (1332). *Dîvân-ı Emrâh*, Dersaadet, Matbaa-i Şems.

GÖÇGÜN, Önder (1999). *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, AKM Başkanlığı Yay. Ankara.

GÖRE, Zehra (2009). *Nahl-i Tecellî (İnceleme-Metin)*. Ankara: Öncü Kitap.
Hasan Saîd Çelebi Şiir Defterleri. Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Revnakoglu Arşivi, nr. 57.

Hızırâgazâde Saîd (1281/ 1864). *Hızırâgazâde Dîvançesi*.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1330/1914). “Şeyh Mehmed Mısırî-i Niyâzî”, Sabah, nr. 8857, 2 Mayıs-15 Mayıs, s. 3.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (1335/ 1919). Sohbet-i edebiyeye- unutmamaklığımız lâzım gelen simâlar: merhûm Şehâbeddîn Süleymân. 1 Teşrîn-i Sâni-1 Kasım, *Alemdâr*, (320-2621), 3.

İbn Mevlânâ Hasan Saîd. (22 Teşrîn-i Sâni 1335/22 Kasım 1919). “Mûsikî ve Mevlevîlik”, *Alemdâr*, (341-2641), 4.

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2013). *Son Asır Türk Şairleri*, AKM Başkanlığı Yay. Ankara.

KARA, Mustafa (1989). “Ahmed el-Bedevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 2, s.s. 47-48.

Koca Râgıb Paşa (1252/ 1836). *Dîvân-ı Râgıb*, Bulak.

MACİT, Muhsin (1994). *Nedim Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, Gazi

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, Ankara.

“Medresetü'l-meşâyih” (1914). *Sabah*, nr. 8755, 2 Şubat, s. 2.

“Program Encümeni” (1914). *Sabah*, nr. 8763, 10 Şubat, s. 2.

Muallim Nâcî (1303). *Âteşpâre*, Kostantiniyye.

Muallim Nâcî (1303). *Fürûzân*, İstanbul.

Muallim Nâcî (1299). *Mûsâ bin Ebi'l-gâzân yâhûd Hamiyyet*, Matbaa-i Ebü'z-ziyâ, İstanbul.

Nev'î (1977). *Divan*, haz. Mertol Tulum- M. Ali Tanyeri, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul.

Niyâzî-i Mısrî (1260/ 1844). *Dîvân-ı Niyâzî*.

Sâbit, *Dîvân*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 1554.

SÜER, Fatih Ramazan (2017). *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*, H Yay. İstanbul.

Şehâbeddin Süleyman. (6 Mart 1330/19 Mart 1914). Nâyîler- yeni bir gençlik karşısında. *Safahât-ı Şiir ve Fikir*, (1), 3-6.

Şeyh Gâlib, *Dîvân*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY nr. 5531.

Şinâsî, (1287). *Müntehabât-ı Eş'âr*.

Şinâsî (1303). *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr- İkinci Kısım Mübâhesât-ı Edebiyye-Mes'ele-i Mebhûsetün Anhâ*, Kostantiniyye: Matbaa-i Ebü'z-Ziyâ.

Tâhirü'l-Mevlevî (1914). “Medresetü'l-meşâyih Dolayısıyla Bir Hâtıra”, *Sebilü'r-reşâd*, 285, s.s. 398-399.

ÜNVER, A. Süheyl (2024). *Hiç Yoktan Bir Eser Köprülü Kütüphanesi Esrarı*, İstanbul.

YÜCEL, Bilal (2002). *Mahmud Paşa Adnî Divanı*, Akçağ Yay. Ankara.

YÜCER, Hür Mahmut (2008). “Sa'deddin el-Cebâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 35, s.s. 387-388.